

19. YÜZYILDA İZMİR'DE İTALYAN CEMAATI

Mevlüt ÇELEBİ*

Özet

İzmir, XIX. Yüzyılda önemli bir kent haline gelirken bunda Avrupa devletlerinin uzantısı olarak burada yaşayan Avrupa kökenli toplulukların da büyük rolü olmuştur. Avrupalılar, İzmir'e başlangıçta ticari beklentiler nedeniyle önem verdiler. Zamanla ise İzmir'de sosyal ve kültürel bakımından kendilerine özgü bir yaşam biçimi oluşturdular. İzmir'deki bu genel çizgi İtalyanlar için de geçerli olmuştur. Ceneviz ve Venedik kent devletleri döneminde ticari bakımdan önemli olan İzmir, 1860'da birliğini sağladıktan sonra da İtalya için Doğu'da önemli bir merkez olmak özelliğini artırarak sürdürmüştür. İzmir'in İtalya'ya sağladığı iktisadi ve siyasi avantajlara bu dönemde İtalya için önemli bir sorun olan göç bölgesi olma özelliği de eklenmiştir. İzmir'de yaşayan İtalyanlar, Avrupa kökenli bir toplum olmanın özelliklerini bünyelerinde barındırdıkları gibi, Avrupalı topluluklar içerisinde Türklerle en iyi uyumu sağlayan grup olmuşlardır.

Anahtar Kelimeler: *İzmir, İtalyanlar, Levantenler, İtalyan Şehir Devletleri, Türkiye-İtalya ilişkileri.*

Abstract

Italians in Izmir in the 19th Century

As a city which Venetian and Genoese was considered commercially important, İzmir had been an important seaport for the Italians in the later centuries. In the 18th and 19th centuries there had been major Italian immigration from the Aegean Islands and Italy to İzmir. In the late 19th century, Italians with a population of 5-6 thousands were an important foreign community in İzmir. The political influences of Italians were not as much as those of English, French or Germans. However, Italian fine arts played an important role in the introducing European art and culture to Turks.

Key-words: *Izmir, Italians, Levantine, Italian city-states, Turkey and Italy Relationship.*

* Doç. Dr., Ege Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü öğretim üyesi.

Giriş

İlk iletişim ve etkileşimleri yüzlerce yıl önceye giden Türkler ve İtalyanlar arasındaki ilişkiyi özetleyen iki nitelik; “savaş” ve “ticaret”tir. Milattan Önce 8. Yüzyılın başında İtalya’da güçlü bir devlet kuran Etrüsklerin Türk kökenli oldukları iddiasını¹ bir kenara bırakırsak, Türklerle İtalyanlar arasındaki doğrudan ilk ilişki, 5. Yüzyıl ortalarında Hunların, Roma kapılarına kadar ulaşmalarıyla olmuştur. Bu iletişimin günümüze uzanan kalıntıları; İtalyan sahne sanatlarına hâlâ malzeme veriyor olması ve İtalyanların ve genelde Avrupalıların Türklere karşı bilinçaltı ön yargısını ifade eden “Mamma li Turchi” (Anneciğim, Türkler!) deyimidir. Türklerle İtalyanlar arasındaki bu ilk ilişkinin sonrasını tâyin eden coğrafya olmuştur. İtalyanlar, tarih boyunca, Levante (Doğu) dedikleri Doğu Akdeniz bölgesine ve dolayısıyla Anadolu’ya ve orada yaşayan halka siyasi, ekonomik ve dini nedenlerden ötürü yakından ilgi göstermişlerdir. Anadolu’nun zenginlikleriyle ilgilenen Venedik, Ceneviz, Napoli, Floransa gibi İtalyan şehir devletlerinin bu topraklara hâkim olan Türklerle ilişkileri; bölgeye Türklenden önce hâkim olan Bizans devleti ile ilişkilerin devamı niteliğindedir. Bir anlamda Türkler, Anadolu’ya egemen olurken kendilerinden önceki siyasi otoritenin mirasçısı gibi davranmışlardır. Haliyle, İtalyanlar da, Anadolu’ya hâkim olan bu yeni halkı merak etmişler ve ilgi göstermişlerdir. Onun içindir ki; İtalyanların Anadolu’ya yerleşen Selçukluların Türk olduklarını vurgulamak için Turchi ve onlara ait toprakları belirtmek için ilk kez 11. yüzyılda kullandıkları Turchia (Turquia) deyimleri zamanla yaygınlaşarak günümüze kadar gelmiştir.

Osmanlı Devleti kendisinden önce Anadolu’ya hâkim olan Selçuklular ve Beyliklerin İtalya siyasetini genel olarak devam ettirmiştir.² Bu süreklilik, İzmir için de geçerlidir. 1261 yılında, Bizanslılarla yaptığı anlaşma gereğince Cenevizlilere, İzmir’de yerleşme, ticaret yapma ve limandan faydalanma imkânı sağlanmıştır. Cenevizlilerin liman civarında, (sonradan Frenk mahallesi olacak) yerleştiklerini, kendilerine ayrı kilise, fırın, hamam ve mahalle kurma ayrıcalıklarının tanındığını ve bir süre sonra da Venediklilerin, aynı yoldan giderek, kendi mahallerine yerleştikleri bilinmektedir.³

İzmir ve çevresinde Türklerle İtalyanlar arasındaki ilk ilişkiler Beylikler döneminde olmuştur. Cenevizliler; Menteşoğulları ve Aydınöğulları ile dostluk derecesine yakın bir ilişkiyi tercih ederken, Venedik özellikle savaş sonrası

¹ Bu iddialar hakkında ayrıntılı bilgi için bakınız: Ayda 1974.

² Türkiye-İtalya ilişkilerinin ilk dönemleri hakkında ayrıntılı bilgi için bakınız: Turan 2000.

³ Beyru 2000, 6.

antlaşmalar yoluyla barışı yeğlemiştir. Menteşe Beyliği ile Venedik arasında 1331’de yapılan antlaşmayla Venedik’e serbest ticaret hakkı verilmiştir. Aydınolu Hızır Bey, 1337’de Ayasuluğ’da (Efes) özel bir kilise ayırmayı vaat etmiştir.⁴ Kimi zaman, Papalık’ın Türklere karşı oluşturduğu seferlere bazı İtalyan kent devletlerinin katılması nedeniyle ilişkilerde iniş-çıkışlar da yaşanmıştır. Fakat bu durum kısa sürmüş ve ticaret ağırlıklı ilişkiler Osmanlı Devleti döneminde de devam etmiştir. Ancak, bu dönemde İzmir, Doğu ticaretinde birinci derecede öneme sahip bir liman özelliğini henüz kazanmamıştı. Buna ek olarak; Venedik ve Ceneviz, İzmir ticaretinde etkilerini kaybetmeye başlamış; yeni unsurlar olarak İngiltere, Fransa ve Hollanda bu devletlerin yerini almışlardır.⁵ 2 veya 3 Cenevizli tüccarın yaşadığı İzmir’e 1675’te yeni bir Ceneviz konsolosu gelmiştir: Gian Luigi Gentile.⁶ Sonraki yüzyılın başlarında ise 1-2 Ceneviz tüccarı kalmıştı ve ticaretlerini Fransız Konsolosluğunun koruması altında yürütüyorlardı.⁷ Etkinliklerinin azalmasına rağmen, 18. yüzyılın başlarında İzmir’e gelen seyyah Paul Lucas, bu dönemde Frenk Caddesi’nde diğer Avrupa devletlerinin bayraklarıyla birlikte Venedik ve Ceneviz bayraklarının da dalgalandığını yazmıştır.⁸

18. yüzyılın ortalarında İzmir’de, İki Sicilya Krallığı’nın ve Toskana’nın birer konsolosları ikamet ediyordu. Ancak sadece Venedik konsolosu etkili durumdaydı.⁹ Bu yüzyılda İzmir’de adalardan gelen İtalyan ailelerin yanı sıra Puglia (Bevilacqua), Floransa (Aliotti) ve Lucca’dan (Maraccini) gelen aileler de yaşıyordu. Ayrıca, İtalyan Yahudileri de, kendilerine ait bir mahallede ikamet ediyorlardı.¹⁰

⁴ Turan 2000, 138.

⁵ Goffmann 1995, 57.

⁶ Anderson 1989, 53.

⁷ Gürsoy, 1993, 78. İzmir’i Aralık 1701-Ocak 1702 arasında ziyaret eden Fransız gezgin Joseph Pitton de Tournefort, buradaki İtalyanlar hakkında şunları yazmıştır: “Fransız konsolosluğunda iki Cenevizli tüccar vardı. İzmir’de Venedikli bir tüccar olmamasına rağmen bu devletin bir konsolosu bulunuyordu. Bu konsolos, Bay Lupazolo adında birisiydi ve 16. Yüzyılın sonunda doğduğu için 118 yaşında olmakla ve üçüncü yüzyılını yaşamakla övünüyordu. Biz onu yeryüzünün en yaşlı insanı olarak değerlendirdik. Orta irilikte birisiydi. Biz İzmir’den ayrıldıktan kısa bir süre sonra da ölmüş. İzmirliiler Bay Lupazolo’nun köle ve cariyelerini hesap edemediler, arka arkasına beş kadınla evlendiğine ve 60 çocuğu olduğuna dair yemin ettiler, kendisi hem iyi, hem de kanlı canlı bir insandı. Şu kadarını söyleyeyim, en yaşlı oğlu ondan önce 85 yaşında ölmüş. O zaman en genç çocuğu 16 yaşındaydı.” Pınar 2001, 47.

⁸ Ülker 1994, 15.

⁹ Smyrnelis, 1994, 43.

¹⁰ Smyrnelis 1994, 45-46.

19. Yüzyıl, Türk-İtalyan ilişkilerinde önemli değişiklik ve dönüşümlerin meydana geldiği dönem olmuştur. Bu yüzyılda Osmanlı Devleti'ne giren siyaset, hukuk, devlet yönetimi gibi çağdaş düşüncelerin ana vatanı İngiltere ve Fransa'dır. İtalya ise, Osmanlı Devleti'ne daha ziyade tıp, müzik, güzel sanatlar, mimari gibi alanlarda örnek olmuş ve bu alanlarda pek çok İtalyan Türkiye'ye gelerek çalışmalarda bulunmuşlardır.¹¹ Kırım Savaşı'nda olduğu gibi, Türklerle İtalyanların müttefik olmaları da bu yüzyılda yaşanmıştır. Ne var ki, aynı yüzyıl; İtalya'nın birliğini sağlayarak yayılmacı bir siyaset izlemeye başladığı ve bunun için de, diğer Avrupa devletleri gibi Osmanlı Devleti topraklarını seçtiği dönem olmuştur. İzmir'in yükselişi de bu gelişmelere paralel olmuştur. Kozmopolit bir kent özelliği bu yüzyılda giderek pekişirken, buna hem İtalya devletinin hem de kentte yaşayan İtalyanların da etkisi olmuştur.

19. yüzyılda İtalya kent devletleri, bir yandan menfaatlerini takip etmek diğer yandan da şehirde yaşayan vatandaşlarının sorunlarını çözümlemek için İzmir'de temsilcilikler açmaya başlamışlardır. İzmir'de ilk İtalyan konsolosluğunu Haziran 1826'da Sardunya Devleti açmıştır. İlk konsolos Montiglio idi. Onu iki yıl sonra Toskana ve Napoli¹² ve İki Sicilya Krallığı takip etti.¹³ İtalya 1861'de birliğini sağladıktan sonra İzmir'de bu ülkeyi tek bir konsolos temsil etmeye başladı. İzmir konsolosluğuna tayin edilen Lui Marinocci 31 Ağustos 1862'de görevine başladı.¹⁴ Savaş dönemlerindeki kısa süreli kapanışların ve Konsolosluk-Başkonsolosluk değişimlerinin dışında İtalya, İzmir'de bir temsilci bulundurmaya özen göstermiştir.¹⁵

I- İzmir'e Yapılan Göçler ve İtalyan Nüfusu

İzmir'de yaşayan İtalyanların kökenini iki ana kaynağa dayandırmak mümkündür. Birincisi, geçmişi daha önceki yüzyıllara dayanan İtalya'dan veya uzun süre İtalyan kent devletlerinin egemenliğinde kalan Ege adalarından İzmir'e gelen az sayıdaki ailelerdir. İzmir'deki İtalyan nüfusunun asıl ikinci

¹¹ Genel olarak 19. Yüzyılda ve özellikle İkinci Mahmut döneminde yapılan yeniliklere İtalyan etkisi hakkında bakınız: Turan 1990, 113-125.

¹² Lorenza 1995/96, 4, 66.

¹³ Smyrnelis 1994, 47.

¹⁴ Ruznâme-i Ceride-i Havadis, 17 Rebiülevvel 1279, No: 462.

¹⁵ Açılışının 140. Yılı'nın kutlandığı 2001'de İtalya Dışişleri Bakanlığı, İzmir'deki konsolosluğu fahri konsolosluğa dönüştürme kararı almıştır. 7 Mart 2002 günü görüştüğümüz İtalya'nın o tarihte İzmir Konsolosluğunu yapan Sayın Enrico Vallo, "*Bakanlığın bu kararı ekonomik nedenlerden aldığını fakat ertelediğini*" söylemişti. Özellikle Avrupa Birliği bağlamında Türkiye ile ilişkilerinin her geçen gün gelişmesi ve İtalyan iş adamlarının yatırımlarında Türkiye'nin öneminin giderek artması gibi nedenlerden dolayı, İtalya'nın İzmir Konsolosluğu'nu kapatma fikrini tamamen gündemden çıkarması gerektiğini düşünüyoruz.

19. Yüzyılda İzmir’de İtalyan Cemaati

kaynağı ise, 19. yüzyılda çeşitli nedenlerden ötürü İtalya’dan İzmir’e yapılan geniş çaplı göçlerdir. İtalya’dan İzmir’e gelen göçmenler meslek itibarıyla; doktor, avukat, mimar, demiryolcu, ithalat ve ihracat işleriyle uğraşan tüccar ve denizcilerdi.¹⁶ Özellikle Venedik’in tarih sahnesinden çekilmesinden sonra bu devletin hâkimiyetindeki adalarda yaşayan İtalyanlardan İzmir’e gelenler olmuştur. Tüccar, ziraatçı ve işçiler İzmir’e yakın köylere yerleşmişlerdir.¹⁷ Yüzyılın sonunda, 1897’de İzmir’e çalışmak için pek çok sayıda İtalyan işçisi geldi.¹⁸ Bütün olarak Osmanlı Devleti’ne ve bu arada İzmir’e yapılan göçlerde İtalya’daki siyasi karışıklık ve devletin izlediği dış politika da etkili olmuştur. Buna, kapitülasyonlar ve siyasi ve ekonomik zayıflık nedeniyle Osmanlı Devleti’nin Avrupalılar için büyük imkânlar sunması da başka bir etkindir.

İtalya’nın birliğini sağlamasında büyük rol oynayan Giuseppe Garibaldi de 1828’de İzmir’e gelmiş ve kısa bir süre burada kalmıştır. Bu gibi seyahat amaçlı ziyaretlerin dışında, bu yüzyılda İtalya’dan İzmir’e yapılan göçlerin tam bir dökümünü ortaya koymak mümkün değilse de, elimizde, göçün genel yapısını yansıtmada yardımcı olacak bir istatistik vardır. İtalya’dan Türkiye’ye, bölgeler itibarıyla 19. yüzyılın ikinci yarısında yapılan göç dökümü şöyledir:¹⁹

Bölge	1869	1870	1876
Abruzio Molise	-	-	11
Basilicata	-	-	-
Calabria	1	15	9
Campania	17	54	68
Emilia	13	29	7
Lazio	-	-	-
Liguria	94	96	46
Lombardiya	16	66	6
Marche	15	13	6

¹⁶ Lorenza 1995/96, 138.

¹⁷ Smyrnelis 1994, 43.

¹⁸ Santini 1969, 130.

¹⁹ Lorenza 1995/96, 78.

Piemonte	1	231	9
Puglia	31	41	63
Sardugna	-	-	-
Sicilya	56	74	28
Toskana	34	57	11
Umbria	-	-	1
Veneto	59	60	-
Toplam	337	736	265

Bu rakamlardan da faydalanarak İzmir'deki İtalyan nüfusunu tahmini olarak tespit etmek mümkün olacaktır. Osmanlı Devleti'nde ilk nüfus sayımının 1831'de yapıldığı ve daha önceki dönemlere ilişkin nüfus tahminlerinin tahrirlere ve hane esasına göre yapıldığı bilinmektedir. Ancak, 19. yüzyılda yapılan sayımlarda ve salnâmelerde de dini kimliğe dayalı millet sistemi esas alındığından, sağlıklı bir nüfus tahmininde bulunmak güçleşmektedir. İzmir'deki İtalyan nüfusunun Latin/Katolik olarak yapılan sınıflamada kabul edilmesi esas olmakla birlikte, bunun gerçek nüfusu ortaya koymada yeterli olmayacağı açıktır. Bir takım seyyahların İzmir nüfusu hakkında verdikleri Avrupalı/Levanten ayrımında da; 1 Haziran 1851 günü İzmir'e gelen gezgin Theodor Fliedner'in, "*Levantenlerin büyük çoğunluğu İtalyan kökenlidir*"²⁰ şeklindeki ifadesine rağmen, bu rakamlara ihtiyatla yaklaşmak gerektiğini düşünüyoruz. Bir diğer nokta da İzmir'deki İtalyanların bir kısmının Osmanlı uyruğuna geçerken, bir kısmının İtalyan vatandaşlığını korumaya devam ediyor olmasıdır. Dolayısıyla, verilen İtalyan nüfusunda çoğunlukla ayrım yapılmadan genel bir rakam verilmektedir.

Gerçi, elimizde bu yüzyılda hem İtalya'dan İzmir'e yapılan göçleri, hem de İzmir'deki İtalyan varlığını kesin olarak ortaya koymayı sağlayacak veriler mevcuttur. İzmir İtalyan konsolosluğu bu dönemde İzmir'e gelen her aileyle ilgili kayıt tutmuştur. Nüfus kütüğü şeklinde hazırlanan defterlerde her aile hakkında nereden geldiği, mesleği, aile efradı ve nereye yerleştikleri konusunda bilgiler bulunmaktadır. İzmir İtalya Konsolosluğu'na 7 Mart 2002 günü yaptığımız ziyarette sözünü ettiğimiz 4 defteri görmemize izin verildi. Ancak,

²⁰ Pınar 2001, 216.

19. Yüzyılda İzmir’de İtalyan Cemaati

konosolosluk yetkilileri, İtalyan kanunlarına göre şahsi bilgileri içerdığı için bu sicilleri incelememizin mümkün olmadığını belirttiler. Fakat yapılan bir çalışmadan faydalanarak, 19. yüzyılın ortasında İzmir’de yaşayan İtalyan nüfusunun profilini tespit etmemiz mümkündür. Mübahat Kütükoğlu, 1850’de İzmir’de yapılan temettü sayımını esas alarak bazı tasniflerde bulunmuştur. Buna göre aile reisleri sayısı ve İzmir’de yabancı tebaanın devletlere göre dağılımında yüzde itibarıyla İtalyan kent devletlerinin durumu şöyleydi:²¹

Kent	Aile Reisi	%
Toskana	100	4
Ceneviz	96	4
Napoli	46	2
Sardunya	37	2

Buna göre toplam aile reisi 279’dur. Her ailenin 4-5 kişiden meydana geldiğini var sayarsak, 1100-1400 arasında bir İtalyan nüfusundan söz etmek mümkündür.

Yukarıdaki incelemeye göre, İzmir’deki yabancı tebaanın yaşa grupları esas alınarak yapılan dağılımda İtalyan kent devletlerinin durumu şöyledir:²²

Devletler	10-19	20-29	30-39	40-49	50-59	60-69	70-79	80-89	90-100	Belirsiz	Genel Toplam
Ceneviz	2	26	23	18	11	6	2	0	0	9	97
Napoli	1	9	11	9	7	2	2	0	0	0	41
Sardunya	0	2	7	14	7	3	0	0	0	5	38
Toskana	6	21	29	22	15	4	2	1	0	1	101
Toplam	9	58	80	63	40	15	6	1	0	1	277

19. yüzyılda İzmir’de yaşayanların nüfusunun tam olarak tespit edilmesi, Osmanlı Devleti’ndeki yapılanmadan dolayı çok kolay görünmemektedir. Fransız konsolosluğu tarafından 1806’da hazırlanan bir listeye göre şehirde 118 İtalyan ailesi yaşamaktaydı. Ancak, bu listeye sadece Ceneviz kökenliler

²¹ Kütükoğlu 1999, 671.

²² Kütükoğlu 1999, 762, Tablo: II.

dahildi. Sardunya Krallığı vatandaşlarını kapsayan 1842 tarihli bir listeye göre de 800 kişiden söz edilmiştir.²³ Bunlara rağmen, elimizde İzmir'deki İtalyan varlığını nüfusu hakkında bazı kaynaklar bulunmaktadır. 1861'de Imparatial gazetesi İzmir'de İtalyan tebaasını 3060 olarak göstermektedir.²⁴ R.J. Bosworth, ise 1870 yılında İzmir'de 6000 İtalyan olduğunu bildirmektedir.²⁵ 1871 yılı sonu itibariyle İzmir'de 2892 İtalyan uyruklunun yaşadığı ve bunların 2198'inin Katolik, 377'sinin Musevi ve 352'sinin Ortodoks olduğu belirlenmiştir.²⁶ 1890 yılında İngiliz konsoloslugu kayıtlarında, İtalyan asıllıların nüfusu 6500 olarak verilirken²⁷ 1894 yılında bu rakam 6400'e düşmüştür.²⁸ İzmir'i Mayıs 1898'de ziyaret eden Paul van Lindaun'a göre burada 6.400 kadar İtalyan yaşıyordu.²⁹

Elimizdeki bir İtalyan kaynağına göre İzmir'deki İtalyan nüfusu şöyle bir seyir takip etmiştir:³⁰

Yıl	Nüfus
1861	4300
1871	4750
1881	5420
1891	6200
1901	6900
1905	7600

II-İzmir'de İtalyan Kurumları

İzmir'de bir İtalyan varlığının oluşmaya başlamasıyla birlikte, ilk etapta bir takım ihtiyaçları karşılamaya dönük olarak bazı kurumlar kurulmaya başlanmıştır. Bunlardan ilk akla gelenler, din ve sağlık ihtiyaçlarını karşılamaya dönük kuruluşlardır. Zamanla; bu kurumlar ihtiyacı karşılayanın ötesine

²³ Smyrnalis 1994, 47.

²⁴ Smyrnalis 1994, 47; İkonomos ve Cevdet 1932, 337.

²⁵ Bosworth 1999, 63.

²⁶ Bora 1995, 128.

²⁷ Beyru 2000, 58.

²⁸ Gürsoy 1993, 138; Pınar 2001, 121.

²⁹ Pınar 2001, 321.

³⁰ Lorenza 1995/1996, 75.

geçerek İzmir’de yaşayan İtalyan kökenlilerin kimliklerini korumalarına ve iletişimlerini sağlamalarına yardımcı kuruluşlar haline gelmiştir. Özellikle 19. yüzyılda Avrupa ülkelerinin Osmanlı Devleti’nde siyasi, ekonomik ve kültürel etkilerini genişletmek için oluşturdukları çeşitli kurumların oluşturulması işine İtalyanlar da katılmıştır. İtalya’nın da Osmanlı Devleti’ne nüfuz etme çabalarında burada yaşayan İtalyanların ve kurumlarının kolaylaştırıcı ve cesaret verici bir katkıda bulundukları inkâr edilemez bir gerçektir. Dolayısıyla yüzyılın sonuna doğru İzmir’deki İtalyan kurumları, asli işlevleri olan İtalyan kolonisine hizmet vermenin ötesinde bir görev yüklenmişlerdir. Bu görev de özetle; diğer büyük devletlerle rekabet ederken, İtalya’nın siyasi, ekonomik ve kültürel bakımdan Osmanlı Devleti’ne nüfuz etmesine de yardımcı olmaktır.

A-Dini Kurumlar

İtalyanların, ilk başta karşı çıktıkları Hristiyanlığı kabul ettikten sonra bu dini yaymak ve korumak için büyük çaba gösterdikleri bilinmektedir. Büyük çoğunluğu Katolik olan İtalyanlar, İzmir’de de dinlerinin gereğini yapmak ve fırsat bulunca da dinlerini yaymak için bir takım kurumlar oluşturmuşlardır. İzmir İtalyanlarının arasında Musevi ve az sayıda olmakla birlikte Müslüman olanlar da yer almıştır.

İzmir’de meydana gelen bir takım doğal afetlerden İtalyan kurumlarının etkilenmesi de söz konusu olmuştur. Bunların en önemlilerinden birisi olan 1688 depreminde Katoliklere ait üç kilise tamamen çökmüştür.³¹ Ancak, sonraki dönemlerde yeni kiliselerin inşa edilmesine devam edilmiştir. 14. Yüzyılın sonlarında misyoner faaliyetlerinde bulunmak için İzmir’de kısa bir süre bulunan Sen Dominik Pederleri ve müritleri 1718’de İzmir’e tekrar gelmişlerdir. Bu mezhebin ilk manastırı 1755 yılında açılmış, 1859’da da Alsancak’taki kilise inşa edilmiştir.³²

İzmir’de Katoliklere ait kiliseler içerisinde Alsancak Domenikan Kilisesi’nin (Notr Dame Du Rosaire Kilisesi) ayrı bir yeri vardır. 1903-1904 yılında bir İtalyan mühendis tarafından inşa edilmiştir.³³ Günümüzde de ibadethaneliğini sürdürmektedir. Kilise, İtalyan Hayır Cemiyeti tarafından yönetilmektedir. Bu kilisenin bulunduğu yerde ilk önce, 1850’de bir kilise inşa edilmişti. 1903-1904’te yeniden inşa edilmiştir.³⁴

³¹ Ülker 1994, 20.

³² *İzmir Parrochia de SS.Rosario, 1904-1994*, 1.

³³ *İzmir Parrochia de SS.Rosario, 1904-1994*, 3-5, *Türkiye’nin Aynası İzmir* 1997, 180.

³⁴ Morali 2002, 36-37.

İtalyanların idaresindeki kiliseler içinde St. Polycarpe de önemlidir. 1630'da yapılan ve ilk dönemde Fransız rahipler tarafından yönetilen kilisenin idaresi 1780'den sonra İtalyanların eline geçmiştir.³⁵ Bu kilisenin dışında başka Katolik kiliseler de inşa edilmiştir. Bornova'daki Santa Maria, İsa Peygamber'in annesi Meryem adına 1831'de inşa edilmiştir. Günümüzde de faaliyetine devam etmektedir. Bunların dışında Karşıyaka ve Buca'da da Katolik kiliseleri bulunuyordu. Nisan 1911'de İzmir'e gelen Avusturyalı Baron Richard von Einstein'ın anlattıklarına göre İzmir'de Katoliklerin beş kilisesi vardı.³⁶

İtalyanların dini ibadetlerini yerine getirirken Osmanlı padişahından da yardım gördükleri bilinmektedir. Sultan Abdülaziz, İzmir gezisinde (23 Nisan 1863) Katoliklere, çeşitli hayır işlerinde kullanılmak üzere 120.000 kuruş vermiştir.³⁷

B-Sağlık Kuruluşları

İtalyanların İzmir'e yerleşmelerinden itibaren sağlık sorunlarına çözüm bulacak sağlık kuruluşlarının kurulmasına da ağırlık verilmiştir. Buradaki İtalyan varlığının arttığı 19. yüzyılda bu kuruluşlar İtalyanlarla birlikte Türklere ve diğer topluluklara da hizmet vermiştir.

İzmir'deki İtalyan sağlık kuruluşları içinde en önemlisi, 1930'lara gelindiğinde Saint Antoine İtalyan Hastanesi adını alacak olan³⁸ 1710'da kurulan San Antoan (Saint Antone) Katolik hastanesidir. Fra Luigi di Pavia isimli Padovalı bir Fransisken rahibi tarafından 1710 yılında kurulan hastanede ilk dönemlerde veba hastalarının tedavisi yapılmıştır.³⁹ Bu hastaneyi kuran rahip bir zamanlar kendisi de vebaya yakalanmış ve o zaman, iyileştiği takdirde bir veba hastasının başında bekleyeceğine dair bir söz vermiş. Ondan sonra bütün hayatını bu hastalıkla mücadeleye adanmıştır. Veba salgını sırasında, hastalığı önlemede etkili olan yağlı gömlek kullanmak, bu rahip tarafından uygulanmıştır. Zamanla, buraya gelen yoksul hastalar, hali vakti yerinde olan hastaların ödediği paralardan oluşturulan fondan yararlanarak parasız tedavi edilmeye başlanmıştır.⁴⁰

³⁵ Beyru 2000, 168.

³⁶ Pınar 1997, 29.

³⁷ Beyru 200, 358.

³⁸ Muslu 1996, 68.

³⁹ Şimşir 1999, 54.

⁴⁰ Pınar 2001, 97.

İngilizlerin St. Antony, Fransızların St. Antoine ve İtalyanların San Antonio dedikleri İzmir’deki hastanelerin en eskilerinden biri olan San Antonio hastanesi hakkında 1810’da yayınlanan bir kitapta şunlar yazılmıştır:

“(San Antonio Hastanesi) İzmir’deki her milletten Katoliklerin oluşturduğu bir komite tarafından idare edilirdi. 1710’da bir İtalyan rahibi burayı kurarak bütün servetini buraya bağışlamıştır. Bu hastaneye her sosyal düzeyde hasta kabul edilmekte ve varlıklı insanların bağışlarıyla yoksulların da bakımı sağlanmaktadır. Rahip, tıp bilimi konusunda herhangi bir iddiası olmamasına karşın, her türlü çareyi sarsılmaz bir dikkatle uygulamaya çalışmakta ve çoğu hallerde bizzat kendi eliyle uygulamaktadır. Kendisi de, bir kez vebaya yakalanmış ve o sırada, iyileştiği takdirde hayatını bu amaca vakfedeceği konusunda yemin etmiş ve gerçekten de, iyileştikten sonraki yaşamının tümünü böyle bir hizmete ayırmıştı. Rahip, çok hassas olduğunu belirttiği bir kesinlikle, hastalarının üçte ikisinin ölümden kurtulduklarını tahmin etmektedir. Bu öldürücü hastalığa karşı kullandığı tedavi yöntemi ise, hastanın vücudunun her yerinin çok taze ve saf zeytinyağı ile iyice ovulmasından ibarettir.”⁴¹

1865-66 yılından itibaren Avusturya-Macaristan İmparatorluğu tarafından maddi olarak desteklendiği için Avusturya Hastanesi⁴² olarak da tanınan bu hastane hakkında Aydın vilayeti salnamelerinde şu bilgiler verilmiştir:

“San Antoan Katolik Hastanesi: Baştabibi: Şaso?, Tabib muavinleri: Hristiyanos ve Enviyc? Bu hastane, San Antoan kilisesi yakınında 60 yataklıdır. İki sene mukaddem Mösyö Aliotti tarafından kadınlara mahsus olmak üzere 2 bin lira masrafla yirmi yataklık ayrıca bir koğuş ilave ve inşa edilmiştir. Bu hastane İzmir Katolik cemaati tarafından idare olunmaktadır.”⁴³

⁴¹ Beyru 2005, 11. Anlaşıldığına göre; İzmirli Katolikler, yeni bir hastane inşa etmek için Osmanlı Hükümeti’ne müracaat etmiştir. İzmirli Katoliklerin talebini yerinde bulan Osmanlı Devleti, masrafi ve işletmesi kendilerine ait olmak, kapısı üzerine “Osmanlı Milleti Katoliklerine ait hastahanedir” ibaresi yazılmak ve Osmanlı Sancağı asmak şartıyla 15 Rebiülevvel 1262 / 13 Mart 1846 tarihinde izin verilmiştir. Karayaman 2005, 49.

⁴² Beyru 2005, 276.

⁴³ Aydın Vilayetine Mahsus Salname, Sene-i Maliye 1307, 386. Aydın Vilayeti Salnamesi 1312 (1896), 166’da ise kadınlar koğuşunun otuz yatağı olduğu yazılmıştır. 1908 salnamesinde de yukarıdaki bilgiler tekrarlanmış ek olarak: “...emir ve idaresi ruhban heyeti teşkil eden aza arasından seçilen 12 kişiye tevdi olunmuştur. Hastaların muayene ve tedavisi düzenli bir

1905 yılı İzmir'ini anlatan bir kitapta da hastane hakkında şu bilgiler verilmektedir:

“Saint Antone 1710 senesinde tesis edilmiş ve idaresi ruhban heyetini teşkil eden azalar arasından seçilen on iki kişinin dine ve ehliyetine emanet edilmiştir. Buraya giren hastaların muayene ve tedavileri muntazam saatte hastaneyi memur olan bir hususi tabip tarafından icra olunup lüzumu takdirinde daha sair tabipler celp olunur. Burada bulunan ‘Sör de Şarite’ ismi verilen rahiplerin hastalara karşı gösterdikleri düşkünlük ve ihtimam takdire şayandır. Bu hastane binasının sol tarafına, yakın zamanda İzmir’in ileri gelenlerinden Kont Nikola Aliotti tarafından büyük bir kısım daha ilave edilerek burası sırf kadın hastalara tahsis edilmiştir.”⁴⁴

Elimizde bu hastanenin yayınlanmış yıllık raporları bulunmaktadır. Bunlardan ilki olan 1901 yılına göre hastanenin idare heyeti aşağıdaki kişilerden meydana geliyordu: Başkan: Charles Salzani. Başkan Yardımcısı: Antoine Reggio. Sekreter: Lucien Pagy. Muhasip: Wlad de Jaba. Üyeler: Joseph Aliotti, Nelson de Andria, Barthelemy Badetty, John E. Dracopoli, Charles Fidaio, Etienne Michel, Joseph Summa, Pierre Xenopolu, Joseph Topuz, Georges Vitalis.⁴⁵

Katoliklerin dışında hastanede tedavi olanlar 7 kuruş öderlerdi. Birçok kuruluşa ait kişiler ise çeşitli hastanelerde ücretsiz çalışıyorlardı. Bunlardan “Les Fillerde la Chaite” adlı dini teşkilata ait hemşireler de bu hastanede çalışıyorlardı.⁴⁶ 1901 yılı itibarıyla bu hastanenin tedavisiyle uğraştığı hastaların dini kimlikleri şöyledir: Katolik: 433, Ortodoks: 51, Müslüman: 12, Musevi: 3, Protestan: 2, Gregoryen: 1. Hastaların milletlere göre dağılımı da şu şekildeydi: Osmanlı: 154, İtalyan: 142, Rum: 88, Avusturya-Macaristan: 65, İngiliz: 29, Fransız: 15, İspanyol: 2, Alman: 2, Hollandalı: 2, Bulgar: 1, Sami: 1, İranlı: 1. Toplam: 502.⁴⁷

şekilde hastaneye memur olan bir hususi tabip tarafından yapılmakta, lüzumu halinde diğer tabipler çağırılmaktadır.” Aydın Vilayeti Salnamesi, 1326, 175.

⁴⁴ Sami ve Hüsnü 1905, 148.

⁴⁵ Hopital Catholique Saint-Antoine Rapport Annuel 1901, 3.

⁴⁶ Atay 1978, 64-65.

⁴⁷ Hopital Catholique Saint-Antoine Rapport Annuel 1901, 7. Bu hastane hakkında Ege Üniversitesi tarafından 1-3 Aralık 2005 tarihinde düzenlenen ve bildirileri yakında yayınlanacak olan İzmir’in Sağlık Tarihi Kongresi’ne sunduğumuz bildiride ayrıntılı bilgi bulmak mümkündür; “İzmir’de İtalyan Sağlık Kuruluşları (San Antonio Katolik Hastanesi)”.

19. Yüzyılda İzmir’de İtalyan Cemaati

1922’deki İzmir Yangınından sonra yer değıştiren San Antonio Katolik Hastanesi faaliyetlerine azalarak da olsa devam etmiştir. 1939 yılı sonunda hastane faaliyetine son vermiş, hastane binası daha sonra Sağır ve Körler Okulu olarak hizmet vermiştir.⁴⁸

C-Eğitim Kurumları

19. Yüzyılın son çeyreğı, Osmanlı Devleti’nin pek çok bölgesinde yabancı devletlerin okullarının açıldığı dönem olmuştur. Bu okulların açılışına izin verilirken, o ülkenin kültürel etki sahası peşinen kabul edilmiş demektir. Ancak, bazı okulların bunun ötesinde Osmanlı Devleti’nin parçalanmasını amaçlayan ayrıkçı hareketlere destek verdiği de bir gerçektir. İtalyan mekteplerinin böyle ayrılıkçı hareketleri desteklemekten çok, kendi kültürlerini yaymak ve İtalyanların eğitim ihtiyacını karşılamak üzere faaliyette bulundukları söylenebilir. Bu çerçevede Katolik cemaati 1850’de büyük bir ilkokul açmıştır.⁴⁹

Osmanlı Hükümeti, 1869’da yabancı devlet ve gayr-i Müslim okullarının hangi şartlar altında açılıp eğitim-öğretim yapılacağına tespit edildiğı Maarif Nizamnamesini yayınlamıştır. Bundan sonra, 1870’lerden itibaren İzmir’de de; İtalya Hükümeti ve burada yaşayan İtalyanlar tarafından okullar açılmaya başlanmıştır. İtalya’daki okullarda çalışan öğretmenler arasından seçilenler, İzmir’de açılan mekteplerde tâyin ediliyordu. İzmir’deki okulların programları İtalya’daki ilk orta öğretim programlarının aynısıydı.⁵⁰ İzmir’de çeşitli cemaatler ve devlet tarafından açılan okulların arasında temel eğitim veren okulların yanı sıra meslek okulları da açılmıştır.

Tespitlerimize göre İzmir’de 1870 yılında kilise tarafından Santa-Maria Mektebi açılmıştır.⁵¹ 1871-1872’de İzmir’deki İtalyan ilkokuluna fakir ailelerin çocukları devam ediyor⁵² ve burada 300’den fazla öğrenci okuyordu.⁵³ İtalya Hükümeti 1887 yılında, 85 öğrencisi olan bu okulun idaresini Meryem Ana rahiplerine bırakmıştır.⁵⁴ 1887’de Alsancak Anaokulu ile eki olarak Alsancak

⁴⁸ Karayaman 2005, 57.

⁴⁹ Lusignano, (t.y), 22. Bir kaynağa göre İtalyan Kız Mektebi 1891’de 85 öğrenciyle eğitimine devam ediyordu. Şenocak 2003, 119.

⁵⁰ Tutsak 1996, 47.

⁵¹ Tutsak 1996, 244.

⁵² Lorenza 1995/1996, 140.

⁵³ Santini 1969, 130.

⁵⁴ Tutsak 1996, 244.

Kız İlkokulu ve Kız Merkez İlkokulu ile eki Kız Anaokulu açılmıştır. Kısa bir süre sonra önce Bayraklı'da, sonra Göztepe'de Kız Yetimhanesi açılmıştır.⁵⁵

İzmir'de İtalyan okulları sadece İtalya hükümeti ya da burada yaşayan İtalyanlar tarafından açılmamıştır. Söz konusu yüzyılda yoğun bir misyonerlik faaliyetine mâruz kalan Osmanlı Devleti'nde İtalyanlar da dini nitelikli okullar açmışlardır. Papalık tarafından gönderilen Ivrea Rahibeleri, 4 Kasım 1887'de İzmir'de, birisi ücretli ve diğeri ücretsiz iki okul açtılar. Aynı rahibeler bu okulların ardından, bir meslek okulu ve bir de yurt açtılar.⁵⁶ Ivrea rahibelerinin açtığı ve kendilerinin idare ettikleri bu okullar Milli Misyoner Cemiyeti'ne bağlıydı. Rahibelerin idare ettiği Paralı Kız İlkokulu, Parasız ilköğretim ve Yetimler Yurdu'nda toplam 600 civarında öğrenci öğrenim görüyordu.⁵⁷

Bugün de eğitim-öğretimine Özel Alsancak İtalyan İlkokulu adı altında devam eden İtalyan Okulu 1892 yılında ana ve ilköğretim olarak rahibelerin denetiminde eğitim ve öğretime başladı. 1 Eylül 1896'da İtalyan Hayır Cemiyeti'ne devredildi.⁵⁸ İtalyanlar 1896'da bir Ticaret Meslek Okulu⁵⁹ açtılar. 1898 yılına kadar İtalyanca, Fransızca, Almanca, Rumca dersleri okutulan okulun ders programına, İzmir İtalya konsolosu Bottesini'nin emriyle Türkçe de konulmuştur.⁶⁰ Paralı olan bu ticaret mektebinin 1900-1901'de yaklaşık 40 öğrencisi vardı.⁶¹ 1890'larda paralı bir İtalyan okulunun daha var olduğunu görüyoruz. Bu okula 70 öğrenci devam ediyordu.⁶²

İtalyan okullarının yapısını anlamak bakımından basına da yansıyan bir törenden söz edeceğiz. 6 Temmuz 1898 günü İtalyan Ticaret Mektebi'nin bir ödül dağıtma töreni yapılmıştır. Törene Konsolos Bottesini ile konsolosluk erkânı ve birçok ileri gelen katılmıştır. Bandonun Osmanlı ve İtalyan marşını çalmasından sonra okul öğretmenlerinden Datori tarafından İtalyanca bir nutuk okunmuştur. Konuşmanın tamamlanmasından sonra öğrencilere mükâfat olarak altın, gümüş, bronzdan yapılmış bir takım madalyalar dağıtılmıştır. Bundan sonra üç kişi tarafından dillerin önemine dair İtalyanca, Türkçe, Fransızca ve

⁵⁵ Lusignano (ty), 30, dipnot:1. Selesiani Rahipleri'nin gelişiyle 1904'te Alsancak'taki ilköğretim, Erkek İlkokulu haline getirildi.

⁵⁶ Santini 1969, 129.

⁵⁷ Lorenza 1995/1996, 182-83. İzmir'i ziyaret ettikten sonra anılarını 1895'te yazıp yayımlatan bir İtalyan rahibin yazdıklarına göre buradaki İtalyan okullarında 500'den fazla öğrenci okuyordu. Bonomelli 1895, 93.

⁵⁸ Bkz.; Özel Alsancak İtalyan İlkokulu Kurum Tarihçesi.

⁵⁹ Lusignano, 30, dipnot: 1.

⁶⁰ Tutsak 1996, 244.

⁶¹ Lorenza 1995/1996, 182.

⁶² Rougon 1902, 51.

Almanca bir gösteri yapılmış ve Osmanlıca hakkında şu ifadelere yer verilmiştir:

A-Arkadaşım, Osmanlıca da bizim için ehemmiyetlidir, değil mi?

B-Hay hay! Yaşadığımız bu güzel memleketin lisanını öğrenmek vazifemiz olup hükümet dairelerindeki işlerimiz için Türkçe bilmemizin ehemmiyetini unutmamalıyız.

C-Arkadaşlarım! 1849 senesinde İtalya’dan göç etmek mecburiyetinde kalmış olan vatandaşlarımıza hangi devletin kucağını açtığını elbette bilirsiniz.

A-Evet! Bu Yüce Osmanlı Devletinin büyük hükümdarı İkinci Sultan Abdülhamit Han Efendimiz Hazretlerine ve Yüce Osmanlı Devleti’ne müteşekkirdir ve minnettar olduğunu göstermek borcumuz değil midir?

Tören; “Yaşasın Türkiye, Yaşasın İtalya” nidalarıyla ve iki ülkenin marşları çalınarak sona ermiştir.⁶³

Eğitim kurumları altında İzmir’de yaşayan İtalyanların kültür hayatından da söz etmek faydalı olacaktır. İleride buradaki İtalyanların matbaalarından söz edilmiştir. Fakat hatırı sayılır bir İtalyan varlığına rağmen, sürekli ve düzenli bir İtalyanca gazetenin yayınlanmamış olması dikkat çekicidir. Her ne kadar Toskana Konsolosu Bargigli tarafından 1838’de Fransızca olarak *L’ Echo de l’Orient* isimli bir gazete çıkarılmışsa da, kısa bir süre sonra bu gazete Fransızların eline geçmiştir.⁶⁴ Ancak, dikkat çekici bir durum olarak, bazı Osmanlı vatandaşlarının İtalyan gazetelerini takip ettikleri ve gazetelere, bir takım haberleri eleştiren mektuplar gönderdikleri görülmektedir.⁶⁵

⁶³ Ahenk, 25 Haziran 1314, s.2.

⁶⁴ Beyru 2000, 295; Tutsak 1996, 53. İzmir’in anlatıldığı edebi eserlerin İtalya’da daha önceden yayınlandığı bilinmektedir. Carlo Goldoni’nin İzmir Emprezaryosu, ilk olarak 1760 yılında önce manzum olarak yazılmış, 1774’de nesir haline getirilmiştir. Goldoni bu eserinde İzmirli bir tacirin Venedik’e gelişini, bir opera kurmak üzere buradan bir tiyatro kumpanyasının İzmir’e götürülmesi için telkinlerde bulunmasını ve bu konu çevresinde oluşan çeşitli olayları güldürü tarzında okuyucuya ve izleyiciye anlatmıştır. Beyru 2000, 229.

⁶⁵ İzmir-Kasaba (Turgutlu) Demiryolu Komiseri Şemi Bey’in Roma’da Fransızca olarak yayınlanan *Italie* gazetesine gönderdiği mektubun, özetleyip sadeleştirdiğimiz tercümesi aşağıdadır:

“Muharrir Efendi;

Muhterem gazetenizin 5 Şubat 1891 tarihli nüshasında düzeltilmeye muhtaç olarak yayınlanan aşağıdaki makale gözüme ilişti.

‘Osmanlıların Şekspir’in eserlerini tercüme ile iştigal ettikleri kimin hayalinden geçer?’

D-Diğer Dernek ve Kuruluşlar

İtalyanlar İzmir’de dini, sağlık ve eğitim kurumlarının dışında da dernekler kurdular. 1850’lerden sonra İzmir’e İtalya’dan, Doğu Akdeniz’in diğer limanlarından, İstanbul ve İskenderiye’den gelen göçmenler burada bir göçmen derneği kurmak istediler. Ancak, bu girişimden, Osmanlı Hükümeti ve diğer bazı Avrupa konsoloslarının rahatsızlığı nedeniyle sonuç alınamadı.⁶⁶ İzmir’deki İtalyanlar arasında dayanışma ve işbirliğini sağlamak için çeşitli dernekler açılmıştır. Bunların açılmasında ve Ivrea Rahibelerinin faaliyetlerini genişletmeleri konusunda Senatör Ernesto Schiaparelli’nin büyük gayretleri olmuştur. Buradaki İtalyanlar arasında bir heyet kuran senatörün ve Ivrea Rahibelerinin ilk çabaların bir ürünü olarak 3 Ağustos 1899’da Regina Margherita yurdu açılmıştır.⁶⁷

Müsaade ederseniz, bunun dünyadaki fikir hareketleri hakkında bilgi sahibi olanlarca şayan-ı hayret olmaması gerektiğini söyleyeyim. Muteber gazetenizin ise etraflarında cereyan eden ahvale vakıf olmayanlara mahsus olmadığını zannetmek istemem.

Memalik-i Osmaniye, Afrika gibi henüz keşfedilmemiş bir kıta olmadığı ve bütün medeni merkezlerle devamlı münasebette bulunduğu halde gariptir ki, şimdiye kadar hakkında hasıl olan fikirler yanlış ve gazetenizin beyan ettiği fikre benzer şeylerdir.

Öteden beri şiirle ilgilenen Osmanlılar, Avrupa edebiyatının en parlaklarından olan bir edebiyata, Avrupa edebiyatçıları tarafından da eserleri malum olan Bâki, Nedim, Nâbi, Fuzuli gibi dâhilere hatta Selim, Mehmet Fatih gibi şair sultanlara sahiptirler. Namık Kemal, Ziya Paşa, Ekrem, Hamit, Naci gibi şairleri, Cevdet Paşa, Ahmet Refik Paşa, Ahmet Mithat Efendi, Sami Bey gibi tercüme edilen bazı eserleriyle İngiltere ve Almanya’da tanınmış muharrirleri sayesinde şimdiki edebiyatın temsilcileridir.

Yalnız şu hakikat sorduğunuz garip suale kâfi bir cevaptır zannederim.

Memalik-i Osmaniye’de edebi hareketlere dair verdiğim şu malumat Avrupa edebiyatından lisanınıza nakledilip de bilhassa ehemmiyeti olan ve hatırıma gelen şeyleri haber vereyim: Victor Hügo’nun bir çok manzum eseriyle Sefiller ve Bir Mahkumun Son Günü hikayeleri; Lamartin, Schller, Lermanof, Puşkin, Francin, Mosse, Kuppe, Sevalli, Proudhon vesair eski ve yeni büyük şairlerin hemen hepsinin bir çok manzum eserleri; Zola, Faviye, Blo, Jul Vern, Aleksandr Dumaprofis gibi bir çok muharririn hikayeleri de bunlar arasındadır.

Şu malumatı size vermiş olmakla bahtiyar olarak o fikranın okuyucularınızda yaratabileceği yanlış fikri düzeltilmek üzere şu mektubun yayınlanmasını rica eder ve saygılarımı takdime cesaret ederim muharrir efendi.”

Bu mektubu yayınlayan gazete, verdiği cevapta şu noktaya dikkat çekmiştir “Memalik-i Osmaniye’de edebi hareketler hakkında mektup sahibinin verdiği malumata bilhassa teşekkür ederiz. Yalnız şurasını dikkate alalım ki, söz konusu makale bizim değildir. Bunun ismi hatırımdan çıkan bir Fransız gazetesinden kesmiş ve “Çeşitli Konular” kısmımıza almıştık. İşte bunda bir hata var ise o hata yayın kurulumuza değil, sırf makaleyi yazana aittir.” Hizmet, 29 Şubat 1891, s.1-2.

⁶⁶ Smyrnelis 1994, 47.

⁶⁷ Santini 1969, 130.

19. Yüzyılda İzmir’de İtalyan Cemaati

İzmir’deki İtalyan derneklerinden tespit edebildiklerimizin kuruluş tarihi ve üye sayıları öyledir: ⁶⁸

Derneğin İsmi	Kuruluşu	Üye Sayısı
İtalyan Hayır Cemiyeti (Società italiana di beneficenza)	1879	128
Milli Misyoner Himaye Cemiyeti (Comitato dell’Associazione nazionale per proteggere i missionari)	1896	-
Kardeşlik ve Yardımlaşma Cemiyeti (La Società di Mutuo Soccorso “La Fratellenza)	1900	80
Dante Alighieri Cemiyeti İzmir Şubesi (il Comitato Smirneo della Società Dante Alighieri)	1901	85

Kurulan dernekler sadece bu kadar değildir. Örneğin, Cappuccini rahipleri 1884’te İzmir’de bir Doğu Enstitüsü kurmuşlardır. ⁶⁹ 1902’de de Mimar Molli, Mühendis Rossetti ve Ressam Smeriglio, genel olarak dini faaliyetlerde bulunmak üzere bir Kadın Enstitüsü meydana getirmişlerdir. ⁷⁰ Bunların dışında İzmir’de çeşitli Mason locaları da açılmıştır. Tespit edebildiğimiz 4 locanın isimleri ve açılış tarihleri şöyledir: ⁷¹

İsim	Yıl
Stella Jonia	1864
Fenice	1867
Orkanié	1868
Armenak	1872

Yukarıdaki cemiyetlerin bir takım hayır işleriyle uğraştıkları ve bunun için de sosyal faaliyetlerde bulundukları görülmektedir Özellikle İtalyan Hayır Cemiyeti üyeleriyle sık sık toplantılar yaparak faaliyet sahasını genişletmek için

⁶⁸ Lorenza 1995/1996, 183-185.

⁶⁹ Lusignano, 22.

⁷⁰ Santini 1969, 131.

⁷¹ Iacovella 1997, 43.

yapılabilecek işleri görüşmüştür.⁷² Bu cemiyet 6 Haziran 1897 günü İzmir'deki fakir İtalyanların menfaatine limanda demirlemiş olan Marco Polo isimli İtalyan savaş gemisinin subay ve personeliyle, konsolosluk yetkilileri ve kadınlı erkekli yaklaşık 2 bin kişinin katılımıyla Halkapınar'da bir bahçe eğlencesi düzenlemiştir.

Eğlencenin düzenlendiği yer baştanbaşa çeşitli bayraklarla donatılmıştır. Gemi bandosunun çaldığı müziklerle eğlenceye eşlik etmesi ve havanın çok açık olması neşeyi artırmıştır. Akşamüzeri saat 17'den 19'a kadar devam eden eğlencede kayık ve merkep yarışları, çuvallar içinde ayak koşuları gibi bir takım oyunlar yapılmıştır. Yaklaşık 200 Liralık hâsılât elde edilmiştir.⁷³

Sporting Kulüp'te 3 Nisan 1902 Perşembe akşamı saat 21.00'de İtalyan Hayır Cemiyeti tarafından İtalyan mektebi menfaatine bir oyun sahnelenmiştir. Labruna tarafından yönetilen Boheme operasına girişi ücreti olarak bir mecidiye alınmıştır. Bu oyunun düzenleme kurulunda şu isimler yer almıştır:

E.Acton, başkan ve İtalya İzmir Başkonsolosu Baron E.Aliotti, İkinci Başkan. E.Alberti, P.Aliotti, A.Brunetti, A.Caramani P.Maraccini ve A.Reggio.⁷⁴

Dante Aligheri Cemiyeti İzmir Şubesi tarafından 6 Nisan 1902 Pazar akşamı saat 17.00'de başlayan bir konser düzenlenmiştir. E.Alberti ve F.B. Fragiaco tarafından düzenlenen konser, başkanın konuşmasıyla başlamıştır. Ardından aşağıdaki eserler seslendirilmiştir.⁷⁵

Besteci	Eser	Sanatçılar
J. Massenet	Manon	G.Pasquello, J.Brunetti, A.Romeo
P.Tosti	Valzer Lento (rosa d'Autunno)	F.Barozzi, Dubois.
Ch.de Berriot	IX Concerto	J.Brunetti, G.Pasquello.
G.Verdi	Don Carlo (Aria Drammatica)	A.Walter, G.Pasquello
A.Pezzi	Nonturno	A.Romeo, G.Pasquello.

⁷² Hizmet, 18 Haziran 1892, s.1.

⁷³ Ahenk, 27 Mayıs 1313, s.3.

⁷⁴ ASDMAE, Ambasciata d'Italia in Turchia, (AIT), Busta, (B),.73/1.

⁷⁵ ASDMAE-AIT, B,.73/1.

Bu cemiyetler yalnızca İtalyanlara yardım etmemiştir. İtalyan tebaasından Şövalye Petroki Alyotti 1877-1878 savaşında 4 çuval pirinç yardımı yapmıştır. 7 Ağustos 1887 günü ölen Petroki Aliotti, Gureba Hastanesine 30 lira vasiyet etmiştir.⁷⁶

III-Sosyal Hayat

İtalyanların renkli ve canlı bir sosyal yaşamlarının olduğunu ve bu yaşamın İzmir’de yaşayan Türkler de dahil diğer toplulukları da etkilediği söylenebilir. İtalyanlar ayrıca güzel sanatlara da önem vermişlerdir. Nitekim ünlü İtalyan ressam Ferdinand Perri, sipariş edilen yedi tabloyu tamamlayarak 1826’da İzmir’e getirmişti.⁷⁷ Yine bu yıllarda, 1829’da İzmir’e gelmiş bulunan gezgin J.M. Tancoigne, “*Özel bir tiyatro temsiline gittim. Seçilen oyun Goldoni’nin Yalan’ı (il Bugiardo)’idi*”⁷⁸ diye yazmıştır. İtalyan sanatçıların gösterileri bununla sınırlı değildir. İzmir’deki Meropyan Okulu öğrencileri Goldoni’nin La Locendera güldürüsünü 1836 yılında İtalyanca oynamışlardır. Bunların dışında İstanbul’da bir tiyatro kurmuş olan İtalyan Boscon’un 1839’da İzmir’e gelerek bir temsil verdiğini de biliyoruz.⁷⁹

Gerçekten de İzmir’de tiyatronun gelişmesinde burada yaşayan İtalyanların ve İtalya’dan gösteri yapmak için gelen sanatçıların büyük katkısı olmuştur. 1840’da kurulan Öterp Tiyatrosunda, ertesı yıl La Donna Vindictiva isimli İtalyanca oyun oynanmaya başlanmıştır.⁸⁰ Bu tiyatronun yanması üzerine 1861 yılında İtalyan Asıllı Cammarano tarafından, İtalyan mühendis J.Barbieri’ye bir tiyatro yaptırılmıştır.⁸¹ Ne yazık ki, bu tiyatro binası 1864 yılındaki yangında tamamen yanmıştır. Bu tarihe kadar bu tiyatroda, opera temsilleri veren şu sanatçıların adlarını biliyoruz: Cammarono, Mananeli, Bondi, Ottonelli, Bresciani, Ersilla Corteri. 28 Nisan 1862’de, Cammarona topluluğu opera temsili verdi. Bunlar arasında Verdinin Luisa Miller, Travotore, Maskeli Balo, Donizettinin Maria Rohon operaları bulunmaktadır.⁸² 1864’de İzmir’e gelen ünlü tragedyan Adelaide Ristori’nin (1822-1906) Medea rolündeki temsilleriyle sahnelerini yeniden açtı.⁸³ Sonraki dönem de ünlü İtalyan tiyatro sanatçıları İzmir’de oyun sergilemişlerdir. 1877’de Labruna

⁷⁶ Kurt 1988, 113.

⁷⁷ Şenocak 2003, 99.

⁷⁸ Beyru 1992, 148.

⁷⁹ Akçura 1985, 1.

⁸⁰ Beyru 2000, 237.

⁸¹ And 1989, 56; Şenocak 2003, 95.

⁸² And 1967, 40.

⁸³ Beyru 2000, 240; Baltazzi 2001, 4.

topluluğu⁸⁴ ve Ernesto Rossi ve topluluğu, 3 Nisan 1889 günü İzmir’de bir oyun sergilemişlerdir.⁸⁵ 1892’de de başka bir İtalyan opera kumpanyası kentte gösteriler vermiştir.⁸⁶

Bundan başka İtalyanların İstanbul’da kurdukları tiyatro toplulukları da İzmir’e gelerek temsiller vermişlerdir. İtalyanların İstanbul’da uzun yıllardan beri temsiller veren bir operet kumpanyası 1891 Eylülünde, bu tarihte kışlık hale getirilen Elhamra Tiyatrosunda Boccacio ve Tiroflee-Tirafla gibi en seçkin ve ünlü operetleri oynamıştır. Kumpanyada Matmazel Viola ve Matmazel Naudeşa gibi Ermeni kadın oyuncular vardı. Bu kumpanya daha sonra da tekrar İzmir’e gelmiştir. Hizmet gazetesinin, Claudius ve Jan Rouvut Temaşa Cemiyeti veya Besdi Meahike Cemiyeti diyerek takdim ettiği topluluk kadrosundaki Greçya, Viola, Gordon ve Cieto gibi oyuncularla Elhamra’da kırk oyun sahneye koymuştur. İzmir’deki İtalyanların kurduğu opera kumpanyası da Ekim 1898’de Sporting Kulüp’te çeşitli gösteriler yapmıştır.⁸⁷

İtalyanların bu yüzyılın sonlarında İzmir’deki sportif faaliyetlerde de yer aldıkları görülmektedir. Mesela; 16 Nisan 1895’te yapılan at yarışında Braciotti’nin atı üçüncü olurken⁸⁸ 24 Nisan 1895’te Bornova’da yapılan atletizm müsabakasında A. Tibaldi birinci olmuştur.⁸⁹

IV-İktisadi Hayat

İzmir’in ticari durumunun buradaki İtalyan varlığının en önemli nedenlerinden birisi olduğunu kolaylıkla ifade edebiliriz. 19. yüzyılda ise; daha önceki dönemden gelen iktisadi faaliyetlere yenileri de eklenmiştir. Böylece İzmir’e yerleşmiş olan İtalyanların çeşitli işler yapıyor olmasının yanı sıra yeni gelenler de yeni iktisadi ve ticari faaliyetlerde bulunmuşlardır. Bunlardan bir kısmı devlet hizmetinde görev alırken, bir kısmı da serbest meslekle uğraşmışlardır.

Borsa, simsar, denizcilik gibi mesleklerin yanı sıra, bu dönemde İzmir’deki İtalyanların ulaşım işine de el attıkları görülmektedir. İzmir’de vapur

⁸⁴ And 1989, 102.

⁸⁵ And 1989, 77; Baltazzi 2001, 4. Bu oyun hakkında bir İzmir gazetesinde şu haber yer almıştır: *“İtalyan Rossi’nin Kordon’da İtalyanca olarak icra ettiği piyesin yarısında muzıka, Hamidiye marşını terennüm etmiş ve orada hazır birçok İtalyan muteberanıyla İtalya’nın şehrimizdeki konsolosu ayağa göstererek saygı göstermişlerdir.”* Hizmet, 20 Nisan 1889, 1.

⁸⁶ Şenocak 2003, 87.

⁸⁷ Ahenk, 1 Teşrin-i evvel 1898, 2.

⁸⁸ Yorulmaz 1988, 167.

⁸⁹ Yorulmaz 1988, 168.

ve buna bağlı olarak deniz işletmeciliği ilk olarak devlet aracılığıyla ve Osmanlı vapur kumpanyası şeklinde başlamıştır. Daha sonra bu Osmanlı ve yabancı şirketler ve sermayenin artmasıyla İtalyan vapur kumpanyaları da deniz işletmeciliği işine girmişlerdir.

İzmir’de oturan Baltazzi, 1875’de İzmir Körfezi sahillerindeki Karşıyaka, Göztepe, Menemen, Karataş, Urla, Foça, Çandarlı, Dikili ile Ayvalık’a kadar olan iskeleler arasında vapur işletmek için teşebbüse geçti. İstanbul’daki vekili vasıtasıyla bir de imtiyaz şartnamesi sundu. Buna göre yirmi beş yıl müddetle körfezde vapur işletilmesi hakkının Baltazzi’ye verilmesi isteniyordu. Çalışacak vapurların Osmanlı bayrağı taşıyacağı ve üç vapurun her zaman için hazır bulunacağı taahhüt ediliyor, yolcu ve eşya taşıma şartları ile ücretler hususunda devletin kurallarına göre hareket edileceği gibi maddeler yer alıyordu.

Teklif, Şûrâ-yı Devlet Nafia Dairesi’nde görüşülmüş, fakat karara varılmadan önce mahzur olup olmadığı konusunda fikir alınmak üzere Bahriye Nezareti’ne yollanmıştı. O sırada, bahriye Nezareti’ne bağlı olan Aziziye Kumpanyası’nın geliştirilmesi ve imtiyaz istenen hatta bir süre sonra vapur işletilmesi düşünülüyordu. Onun için böyle bir imtiyazın verilmesi uygun bulunmadı. Ancak, teklif sahibi kabul ettiği takdirde, Aziziye Şirketi’nin seferlere başlamasına kadar, herhangi bir imtiyaza bağlı olmaksızın, geçici bir ruhsat verilebileceği bildirildi.⁹⁰

1850’de İzmir’de yapılan temettü sayımına göre İzmir’deki İtalyanların mesleki dağılımında Toskanalıların % 25’i, Cenevizlilerin % 17’si simsarlık yapmaktaydılar. Cenevizlilerde terzilerin oranı % 10 ve tüccarlar % 7’dir. Toskanalılarda hahamlar % 21 ve bezirgânlar % 10 olarak görülmektedir.⁹¹

Aynı sayıma göre Ceneviz ve Toskana tebaasının mesleklerinin dağılımı aşağıdadır:⁹²

Meslekler	Ceneviz	Toskana
Attar	-	4
Bazirgân	-	6
Boğaçacı	-	4

⁹⁰ Çağını Yakalayan Osmanlı! 1995, 183; Kurt 1996, 84.

⁹¹ Kütükoğlu 1999, 765, Tablo: IV.

⁹² Kütükoğlu 1999, 766, Tablo: V.

Mevlüt Çelebi

Fesçi	-	4
Haham	-	13
Hekim	-	4
Hizmetkâr	3	2
Manifaturacı	3	3
Simsar	17	16
Tercüman	3	-
Terzi	10	-
Tüccar	7	-
Yemişçi	4	5
Diğerleri	55	30
Belirsiz	18	8

1850 yılı itibarıyla İzmir'deki İtalyanlardan mülk sahibi ve kiracı olanların mülklerinin toplam kıymeti ve yıllık kira tutarı şöyledir:⁹³

Tebaa	Mülk Sahibi	Kiracı	Belirsiz	Mülk Kıymeti	Kira Tutarı
Cenova	25	28	43	427.670	56.382
Napoli	5	22	19	33.368	3.792
Sardunya	13	12	12	328.850	36.725
Toskana	29	59	12	168.439	28.415,5
Toplam	72	121	86	958.327	125.314,5

1893 yılında serbest meslekle uğraşan İtalyanlardan tespit edilenler aşağıdadır:⁹⁴

⁹³ Kütükoğlu 1999, 768, Tablo: VI.

19. Yüzyılda İzmir’de İtalyan Cemaati

İsim	Meslek
Abajoli Alf.	Kitap-Kırtasiye
Aliotti Biraderler	Tüccar-İthalat-İhracat
Braggiotti Kardeşler	Un Değirmeni
Corsini Georges,	Kunduracı
Mainetti Jos.	Borsa
Misir Alex,	Tüccar
Reggio J. E.,	Tüccar-İthalat-İhracat.

İzmir’de 20. Yüzyılın başında 39 fabrikadan 3’ü İtalyanlarındı. İtalyan kuruluşları 70 işçi ve 5 tane çırak çalıştırıyordu.⁹⁵

İzmir’de yaşayan İtalyanlar, ticari faaliyetlerini rahatlıkla yürütebilmek için banka ve bankerlik faaliyetlerinde de ön sırada yer almışlardır. 1 Haziran 1863’de açılan Osmanlı Bankası’nın İzmir’deki çalışanlarından evrak müdürü d’Andria ve veznedar Alexsandre Missir, İtalyan kökenliydi. Ayrıca kredi kuruluşları arasında İtalyan asıllı Marcopoli Oğulları ve Aliotti Kardeşler de bulunuyordu.⁹⁶

İzmir’in kültür hayatında İtalyanca gazetelerin çıkmaması bir eksikliktir. Fakat, 1878-1908 döneminde İzmir’de Vidori, Davroni, Timoni gibi ünlü İtalyan matbaalarını görmekteyiz.⁹⁷ İzmir’de 1845-1860 yılları arasında yapılan 16 yeni yayından üçü A. Damiano, üçü N. Stameni, altısı Daveroni ve Sugiolli, üçü Markopolo matbaalarında basılmıştır. 1860’lardan sonra da bu tür yayınların sürdürüldüğü ve 20. Yüzyılın başına kadar, on tanesi Daveroni ve Sugiolli, üçü Damiano, on biri Adalfi Vidori, biri Markopolo, ikisi Timoni ve ikisi St.Polycarp matbaalarında olmak üzere 29 yayın çıkarılmıştır.⁹⁸

⁹⁴ Gürsoy 1993, 219-220.

⁹⁵ Atay 1978, 76.

⁹⁶ Şenocak 2003, 72-73.

⁹⁷ Kaygusuz 1955, 16.

⁹⁸ Beyru 2000, 171. 20. Yüzyılın başında Corsinilerin, Frenk Sokağı’nda, yabancı dilde eserler satan kitapçıları bulunmaktaydı. Serçe 1996, 73.

İzmir'de yaşayan İtalyanlar, dayanışma ve iş birliği içerisinde faaliyetlerine devam etmek için bir ticaret odası kurmuşlardır. 1885'de İstanbul'da kurulan İstanbul İtalyan Ticaret Odası'ndan⁹⁹ sonra 24 Ağustos 1900 tarihinde İzmir İtalyan Ticaret Odası kurulmuştur. Ticaret odasının yönetim kurulu şu üyelerden meydana gelmiştir:

Fahri Başkan: Başkonsolos Baron Acton, Başkan: Baron Aliotti, (Fratelli Aliotti şirketinin başkanı), Başkan yardımcısı: Domenico I. Mainetti, Muhasip: I. Datodi, Sekreter: Prof. Kont Alessandro Corbelli, Üyeler: Marchese Giustiniani, Pietro Maraccini, E. Alberti, Kont I. Sugiani, Andrea Caraman.¹⁰⁰ Kuruluş yıllarında İzmir İtalyan Ticaret Odası'nın 72 üyesi vardı.¹⁰¹

V- İzmir'de İtalyan Aileler

Türkiye'de yerleşmiş olan İtalyan kökenli pek çok aile gibi¹⁰² İzmir'de yaşayan aileler, zamanla burada yaşayan Türklerle iç içe geçmişler ve pek çok yenilik hareketinin öncüsü olmuşlardır. İtalyan aileleri içerisinde, bugün aileden arda kalanlarının İstanbul'da yaşadığı Aliottiler önemli bir ailedir. Floransa soylularından olup, ilk önce 1802'de Sakız'a daha sonra 1822'de İzmir'e gelmişlerdir.¹⁰³ Buca'ya yerleşen Aliottiler buradaki köşklerinde hususi parklar, hayvanat bahçeleri, eğlence ve spor sahaları meydana getirmişlerdir.¹⁰⁴ İzmir'e ilk otomobili getiren aile olan Aliottiler, üzüm, incir, tütün, palamut, meyan kökü, halı ticareti yapmışlardır.¹⁰⁵ Bu aileden Nikolaki Aliotti, 1887-1888 arasında körfez vapurlarını çalıştıran İzmir Hamidiye Şirketinde yönetim kurulu üyesi olarak bulunmuştur.¹⁰⁶

İzmir'deki köklü İtalyan ailelerinden birisi de Baltazziler'dir. (Baltacılar) Venedik kökenli olan bu aile, Venedik'in tarihten silinmesinden sonra Avusturya-Macaristan uyruğuna geçmiştir. Baltazziler'in İzmir'deki kökenleri 1766 yılına kadar dayanır. Osmanlı sarayının da takdirini kazanan Baltazziler'e

⁹⁹ Çelebi 2002, 15.

¹⁰⁰ La Rassegna Italiana 1900, 336.

¹⁰¹ Lorenza 1995/1996, 172. Daha sonra kapanan oda, yaklaşık bir asır sonra, 1994 yılında Türk ve İtalyan işadamlarının, Akdeniz'in bu iki önemli ülkesi arasındaki ilişkileri ve yatırımları tekrar canlandırmak, en iyi organizasyonlarda geliştirebilmek için bir araya gelmeleriyle yeniden faaliyete geçmiştir. 7 Eylül 1994 tarihinde İtalya Dış Ticaret Bakanlığı Genel Müdürü Dr. Sardi de Catto'nun açılışını yaptığı İzmir Türk-İtalyan Ticaret Odası, 1997 yılında İtalyan Hükümeti Tarafından resmen onaylanmıştır.

¹⁰² Türkiye'deki İtalyan kökenli eski aileler hakkında bakınız: Sperco 1957.

¹⁰³ Smyrnalis 1994, 55-56; Yorulmaz 1988, 204.

¹⁰⁴ Ege 1976, 5.

¹⁰⁵ Aksoy 1986, 93

¹⁰⁶ Kurt 1988, 82.

Baltacılar denmiş ve aile Baltacılar olarak da bilinmektedir. Sultan Abdülaziz’in 23 Nisan 1863’teki İzmir seyahatinde at yarışlarından sonra, Baltazzi’nin Buca’daki köşkünde bir müddet istirahat etmiştir. Sultan Abdülmecit de Bornova’daki evlerinde kalmıştır. Saray ile ilişkileri bununla da sınırlı olmayan Baltazziler, İkinci Mahmut döneminde mülk edinme izni almışlardır. Bundan sonra adı geçen aile, Bergama ve Foça’da arazi satın almıştır. Teodor Baltazzi, 1847’de kurulan Dersaadet Bankası’nın kuruluşunda rol oynamıştır.¹⁰⁷ Baltazzi ailesi sadece ticaretle uğraşmamış, 1836 İzmir doğumlu Demostene Baltazzi, tarımla ve arkeolojiyle uğraşmıştır. İstanbul Arkeoloji Müzesine hediye ettiği çok zengin bir kütüphaneye ve sikke koleksiyonuna sahipti. Çeşitli arkeolojik inceleme ve kazılarda görev alan Demostane Baltazzi’ye, bu çalışmalarından dolayı padişah, “Bey” ünvanı vermiştir.¹⁰⁸ Ailenin İzmir’deki temsilcisi olan Alex Baltazzi İzmir’de yaşamaktadır. Caravan Turizm Şirketinin sahibi olan Sayın Baltazzi, aynı zamanda Carlo Goldoni Türk-İtalyan Dostluk Derneği ile Türk-İtalyan Ticaret Odası Başkanlıklarını yürütmektedir.

Diğer bir aile de Braggiottiler’dir. Bu aile de Venedik kökenlidir. Önce Sakız adasına geçmişler, 1800’lere doğru Sakızdan ayrılıp İzmir ve İstanbul’a yerleşmişlerdir. Braggiottiler, 1893’de İzmir’de en büyük un değirmenlerine sahiptiler ve tarımsal faaliyette bulunuyorlardı. Bu aileden olan Fernando Braggiotti, Türkiye’ye ilk çamaşır makinesini getiren kişi olarak bilinmektedir.¹⁰⁹

Sözünü edeceğimiz diğer bir aile de Caponiler’dir. Aile, 19.Yüzyılın başlarında İtalya’da süren iç karışıklıklardan kaçıp Trieste’den İzmir’e gelmiştir. Burada kömür ticaretiyle uğraşan aileden Lucien Caponi, İzmir’in gaz ihtiyacını taşıyan en önemli işletmelerinden birinin sahibiydi. Lucien Caponi, 1937’de Alsancak’ta çalıştırdığı gaz deposunda çıkan yangın sonucu, yanında çalışan 27 işçiyle birlikte yanarak ölmüştür. Cenazesi Türk bayrağına sarılarak

¹⁰⁷ Ailenin İzmir’deki temsilcisi durumunda olan Sayın Alex Baltazzi ile 8 Mart 2002 günü yapılan görüşmeden. (Görüşmemizde, özel arşivinin bulunduğu evini açarak, ailesine ait çeşitli belgeleri incelememize izin veren Sayın Alex Baltazzi’ye teşekkür ederim.) Sayın Alex Baltazzi kendisiyle yapılan bir mülakatta da şunları anlatmıştır: “Benim ailemin ilk temsilcisi Mario Baltazzi İzmir’e 1746’da geldi. Ailenin bir kolu İstanbul’a ve Osmanlı İmparatorluğu’nda kurulan ilk banka olan Osmanlı Merkez Bankası’nı kurmuştur. Ailem senelerce mali işlerle ve kambiyoyla uğraştı. İzmir’de büyük çiftliklerimiz vardı. 1850’de Sultan Abdülmecit, Bornova’daki evimizde, 1863’te Sultan Abdülaziz Buca’daki evimizde kaldı. Sultanla çok yakındık. Yabancı olarak ilk mülk edinme fermanımı da Sultan İkinci Mahmut’tan benim ailem aldı.” Kömürcüoğlu 1995, 28.

¹⁰⁸ Baltazzi 2002, 340.

¹⁰⁹ Aileden Ugo Ingrid Braggiotti ile Melisa Urgandokur’un 15 Nisan 2002’de yaptığı görüşmeden. (İtalyan ailelerle görüşmeleri yapan öğrencim Melisa Urgandokur’a teşekkür ederim.)

kaldırılmıştır.¹¹⁰ Ailenin ve İzmir’de yaşayan İtalyanların en önde gelen temsilcilerinden birisi olan Bayan Marika Caponi Corsini, Çeşme Uluslararası Müzik Festivalinin ilk kurucularından birisidir. İzmir Hastanelerine Yardım Derneği, Türk Silahlı Kuvvetlerini Güçlendirme Vakfı, Türk Eğitim Vakfı, Kanser Derneği, Atatürkçü Laikler Derneği, Tüketici Vakfı, Atlı Spor Kulübü, Tenis Kulübü’nün kurucusu ve etkin bir üyesidir. Türk-İtalyan Dostluk Derneği’ne katkılarından dolayı İtalyan Hükümeti tarafından Cavalliere şilti verilerek “Şövalye” unvanıyla ödüllendirilen Bayan Corsini, Kenan Evren, Turgut Özal, Sakıp Sabancı gibi ünlülerle dostluklar kurmuştur.¹¹¹

Corsini ailesi de İzmir’in eski ve köklü ailelerindendir. 1893 yılında, işadamı Georges Corsini’nin İzmir’de Frank Caddesinde kunduracı dükkânı vardı ve eskilerin deyimiyle ayakkabıcılıkla iştigal ediyordu. Corsini ailesinden bir kısmı 1929 yılında Mensucat ve kumaş tüccarlığı yapmıştır.¹¹² 19. Yüzyılın sonlarında İzmir’de ticaretle uğraşan ailelerden birisi de Reggio ailesidir. İthalat ve ihracat işleriyle meşgul olan ailenin iş yerleri Alsancak limanı yakınında Kordon’da bulunuyordu. Sigortacılık konusunda önde gelen Giudici ailesi 1891’de bir şirket kurmuştur. Napoli kökenli Cappadonnalar, halen İzmir’de varlığını devam ettiren ailelerden birisidir. Aileden, İzmir 1908 doğumlu Felice Cappadonna, Alsancak’ta yaşamaktadır. Müteahhitlik yapan Felice Cappadonna, İzmir’de pek çok esere imza atmıştır.¹¹³ İzmir’de yaşamlarına devam etmekte olan ailelerden birisi de Sponzalar’dır. Büyükbaba Giovanni Sponza, 1860’larda Osmanlı Devlet Demiryolunda çalışmak için makinist olarak Avusturya bölgesinden Rovigno’dan gelmiştir. Aile, daha sonra ağırlıklı olarak kuyumculukla uğraşmış, bir kısmı da İtalya’ya dönmüştür. Aileden Giovanni Sponza, Altınordu Spor Kulübü’nde yöneticilik yapmıştır. Ailenin İzmir’deki temsilcisi Silvio Sponza, kuyumculuk mesleğini sürdürdüğü gibi, rehberlik yapmakta ve yelken sporuyla uğraşmaktadır.¹¹⁴

İzmir’in İtalyan kökenli ailelerinin hepsinden söz etmek böyle bir çalışmanın sınırlarını zorlayacağı için, konuya burada son vermek istiyoruz. Sadece, İzmir tarihi içerisinde önemli rol oynamış, bir kısmı halen yaşamına burada devam etmekte olan aileleri isim olarak anmakla yetineceğiz. 1848’de

¹¹⁰ Gürlek 1992.

¹¹¹ Kömürcüoğlu 1995, 28, Gürlek 1992.

¹¹² Gürsoy 1993, 223.

¹¹³ Felice Cappadonna ile 13 Mart 2002 günü yapılan görüşmeden.

¹¹⁴ Silvio Sponza ile görüşme. 9 Şubat 2002. Sponza’lardan Mario Sponza, Buca’da satın aldığı tarihi bir evi restore ettirmiştir. Mario Sponza bu hareketiyle İzmir Büyükşehir Belediyesi tarafından verilen “Tarihe Saygı/Yerel Koruma Ödülü”nü kazanmıştır. *Milliyet Ege*, 1 Ekim 2003, 3.

Trieste’den göç eden Fragiaco ailesi, Kordon’da, o dönemin en büyük oteli olan, fakat 1922’deki yangında yok olan “Hotel de la Ville” isimli oteli inşa etmişlerdir.¹¹⁵ Bunların dışında isimlerini anmakla yetineceğimiz İtalyan aileleri şunlardır: Missirler,¹¹⁶ Ceneviz kökenli ailelerden Reggiolar, Giudiciler, Badettiler, ve Andrialar.¹¹⁷ Çoğunluğu Karşıyaka’da yaşamış olan bazı aileler arasında da Filippucci, Melini, Mainetti, Marcello, Marinelli ve Pennettiler yer almıştır.¹¹⁸

Son olarak İzmir’de İtalyanların yoğun olarak yaşadıkları yerleşim yerlerinden söz edeceğiz. İlk akla gelen yer, diğer Levanten ve yabancıların da yaşadığı ve “Gâvur İzmir” olarak anılan Frenk Mahallesidir. Burası, sadece yerleşim yeri değil, aynı zamanda iş yeri olarak önemlidir. İtalyancada “sivri uç, çıkıntı” anlamına gelen Punta olarak isimlendirilen Alsancak’ta Aliotti Bulvarı, Gül Sokak ve 1462 Sokak İtalyan yerleşim yeri idi.¹¹⁹ Paradiso denilen Şirinyer ve Buca ile Bornova ve Torbalı, Seydiköy ilk akla gelen diğer yerlerdir. Göztepe’de İtalyanlara ait bir “İtalyan Bahçesi” vardı. İtalyan eriklerinin yetiştiği bahçe, daha sonra yapılan konutlar tarafından kapatılmıştır.¹²⁰

¹¹⁵ Aksoy 1988, 18. Hotel de la Ville, İkinci Kordon Caddesi üzerinde, Ville Oteli F. Barthelemy Fragiaco tarafından çalıştırılmaktaydı. 1894 tarihli bir rehberde yayınlanan ilanda, tesisin İzmir’in en eski oteli olduğu, Fransız, İngiliz ve Doğu mutfağına sahip bir restorant ve iddialı bir içki mahzeninin bulunduğu bildirilmektedir. İlandan, otelde çeşitli lisanların konuşulabildiği ve ülkede çıkan gazete, dergi ve yabancı dergileri koleksiyonun da mevcut olduğu öğrenilmektedir. Kayın 2000, 172.

¹¹⁶ Missiriler hakkında bakınız: Lusignano 1979, 445-452. 1905 yılı itibarıyla İzmir’de değişik milletlere mensup en az 5 Missirlerden söz etmek mümkün olduğundan, “İtalyan Missirileri” terimi kullanılmıştır. Lusignano, 26, dipnot:1. Missirliğin kökeni hakkında farklı bir bilgi şu şekildedir: “Eski Levanten ailelerden Missir’lerin, zamanında İran’dan buraya göçen Ermeni kökenli bir aile olduğu bilinmektedir. Evlenmeler yoluyla İtalyan, Rum, Fransız ve Hollandalı ailelerle akrabalık bağlarını kurdukları ve böylece İtalyan, Yunan, Fransız ve Amerikan uyruğunda bulunan Missir’ler vardır.” Beyru 2000, 21-22.

¹¹⁷ Smyrnelis 1994, 51-56.

¹¹⁸ Çoğu Karşıyaka’da yaşayan bu aileler hakkında ayrıca bakınız: Aksoy 1988, 89-90. Pennettilerden Maurizio Pennetti, kökenleri hakkında şunları söylemiştir: “Ailemiz 1800’li yılların başında İtalya’dan gelmiş. İzmir’deki ilk dizel motorlarda elektrikli santralleri ve birçok zeytinyağı fabrikası kurmuşlar. Dedem Armando Pennetti, 1922 yılındaki büyük yangında Alsancak’taki dükkânı ile birlikte tüm servetini kaybetmiş. İtalya’ya yerleşmiş ancak buranın hasretine iki yıl dayanabilmiş. Dedem 1927 yılında Türkiye’nin ilk çivi fabrikasını kurdu.” Varlık 2004, 8-9.

¹¹⁹ Morali 2002, 15.

¹²⁰ Atay 1978, 52.

Sonuç

Yüzlerce yıl geriye giden ve ticaret ağırlıklı Türkiye-İtalya ilişkilerinde İzmir kentinin özel bir yeri olmuştur. İtalya için önem kazanmaya ve buraya yoğun bir İtalyan göçünün gelmeye başladığı 19. yüzyılda İzmir, adeta küçük bir Osmanlı Devleti durumundaydı. Devleti oluşturan her dinden, her milletten, her ırktan insanın yaşadığı İzmir, aynı zamanda Avrupalıların da kültürlerini rekabet ortamı içerisinde yaşattıkları bir liman kenti idi.

İzmir'deki İtalyan varlığının İzmir'in sanat ve sosyal yaşamına, katkıda bulunmuşlar ve Türklerle karşılıklı etkileşime girmişlerdir.¹²¹ Bununla birlikte; İtalya, Osmanlı Devleti'ne nüfuz etmeye İzmir'den başlarken, burada binlerle ifade edilen İtalyan varlığından güç almıştır. Nitekim; sonraki yüzyılda İtalya'nın, Birinci Dünya Savaşı'na girerken imzaladığı gizli Londra Antlaşması'na İzmir'i de dahil ettirmesi bir rastlantı değildir. Savaş sonrasında Faşist İtalya'nın Türkiye politikasında da Türkiye'deki ve İzmir'deki İtalyanlar, bu politikayı dayandıracak sosyal unsur olarak görülmüştür.

Günümüzde İzmir'de yaşamakta olan 800-900¹²² civarındaki İtalyan, Türklerle kaynaşmışlar, Türkiye ile İtalya arasındaki ilişkilerde olumlu bir faktör olarak rol oynamaktadır. İzmir'deki ticari ilişkilerin şekillendirilmesinde inkâr edilemez katkıları olan İzmir İtalyan Ticaret Odası, aynı zamanda bir dergi de çıkarmaktadır. Nisan 2001'den beri üç aylık devrelerle İtalyanca ve Türkçe olarak yayınlanmaya başlayan *Turchitalia* isimli bu dergi, Türk-İtalyan İş Adamları Derneği'nin bültenidir ve konsoloslukun katkılarıyla çıkarılmaktadır. 26 Mayıs 1956'da kurulmuş olan İzmir Türk-İtalyan Dostluk ve Kültür Derneği (Carlo Goldoni), Türkiye-İtalya ilişkilerinin kültürel boyutunu oluşturmaktadır. Bu dernek de, Aralık 1996'dan başlayarak *La Voce* (Ses) adlı Türkçe ve İtalyanca olarak 3 ay süreli bir dergi çıkarmaktadır. Dergide; merkez tarafından düzenlenen etkinliklere, İzmir konsolosluk bölgesine bağlı yerlerde devam etmekte olan İtalyan arkeolojik çalışmalara ve İtalya ve Türkiye'deki belli başlı kültürel olaylara yer verilmektedir. İzmir'in en köklü üniversitelerinden Ege Üniversitesi'nden¹²³ sonra İzmir'in özel

¹²¹ Alex Baltazzi'ye göre İzmir Köfte, İtalyan yemeklerinden etkilenecek ortaya çıkmıştır. Arna 2003, 10.

¹²² Dönemin İzmir Konsolosu Sayın Enrico Vallo'nun 7 Mart 2002 günü yaptığımız görüşmede verdiği bilgilerden.

¹²³ Ege Üniversitesi'nde birkaç yıldır İtalyanca kursları açılmaktadır. Türk-İtalyan Dostluk ve Kültür Derneği'nin desteğiyle açılan kurslar 2006/2007 eğitim yılında da devam etmektedir.

üniversitelerinden Yaşar Üniversitesi de İtalyanca kurslar vermeye başlamıştır.¹²⁴

İzmir’deki İtalyan varlığını bir diğer unsur olarak görebileceğimiz NATO’da çalışan İtalyanlarla birlikte İtalyan toplumu, *Gazzettino di İzmir* isimli bir dergi daha yayınlanmaktadır. Kendilerini İtalyan kadar Türk de hisseden bu topluluğun, Türkiye ve İtalya’nın, Doğu Akdeniz’i şekillendirmesinde birlikte çalışmalarına yardımcı olacağına inanıyoruz. Ağustos 2003’te başladığı konsolosluk görevinde yeni projeler uygulamaya karar veren İzmir İtalya Konsolosu Michele Tommasi¹²⁵ sıcak kişiliği sayesinde kısa zamanda İzmir Türk kamuoyunun sempatisini kazanmıştır.¹²⁶

¹²⁴ İzmir Yaşar Üniversitesi’nin düzenlediği İtalyanca kurslarının ilanları için bakınız: Milliyet, 30 Mayıs 2003, 11; Milliyet, 24 Ağustos 2003, 18.

¹²⁵ Konsolos Michele Tommasi’nin Türkiye-İtalya ilişkileri ve projeleri hakkında iki röportaj için bakınız: La Voce, Ekim 2003, 14; Milliyet Ege, 21 Aralık 2003, 9.

¹²⁶ Michele Tommasi, İzmir kamuoyu ile kısa zamanda sıcak ilişkiler kurmayı başarmıştır. Tommasi, İtalya ile Türkiye arasında diplomatik ilişkilerin kuruluşunun 150. Yıl dönümü kutlamaları çerçevesinde 23 Şubat 2006 günü bir karnaval düzenledi. Geceye, efe kıyafetiyle katılan İtalyan Konsolos, Türk katılımcıların takdirini kazanırken, bazı gazeteler “İtalyan Efe” başlığını kullanarak bu sempatik davranışı övdüler. Milliyet Ege, 25 Şubat 2006. İtalyan Konsolosun iki ülke ilişkilerini geliştirmekteki hizmetlerini teşvik eden İzmir Büyükşehir Belediyesi, Michelle Tommasi’yi fahri hemşehri ilan etti. Milliyet Ege, 16 Aralık 2006.

BİBLİYOGRAFYA

I- Arşiv Belgeleri

ASDMAE

Archivio Storico Diplomatico Ministero degli Affari Esteri, Ambasciata d'Italia in Turchia, Busta, 73/1.

II- Gazeteler

Ahenk, 27 Mayıs 1313, 25 Haziran 1314; 1 Teşrin-i evvel 1898.

Hizmet, 29 Şubat 1891, 18 Haziran 1892, s.1; 20 Nisan 1889.

Demokrat İzmir, 18 Mart 1976.

Hürriyet Pazar, 13 Temmuz 2003.

La Rassegna Italiana, Anno:1900.

Milliyet, 30 Mayıs 2003, 24 Ağustos 2003; 1 Ekim 2003, 21 Aralık 2003.

Milliyet Business Ege, 7 Mart 2004.

Milliyet Ege, 1 Ekim 2003; 25 Şubat 2006; 16 Aralık 2006.

Ruznâme-i Ceride-i Havadis, 17 Rebiülevvel 1279, No:462.

III- Basılı Eserler

Akçura 1985

Gökhan Akçura, *İzmir Şehir Tiyatrosu*, C. 1, Ankara.

Aksoy 1986

Yaşar Aksoy, *Bir Kent, Bir İnsan, İzmir'in Son Yüzyılı*, S. Ferit Eczacıbaşı'nın Yaşamı ve Anıları, İstanbul.

Aksoy 1988

Yaşar Aksoy, *Madam Ada'nın Kordalya Anıları, Karşıyaka ve Kafsınkaş Tarihi*, İzmir.

And 1967

Metin And, "İzmir'de İlk Tiyatrolar", *Hayat Tarih Mecmuası*, Yıl: 3, C.I, Sayı: 6.

And 1989

Metin And, *Türkiye'de İtalyan Sahnesi İtalyan Sahnesinde Türkiye*, İstanbul, Metis Yayını.

Anderson 1989

Sonia P. Anderson, *An English Consul in Turkey, Paul Rycout at Smyrna, 1667-1678*, Clarendon Press, Oxford, 1989.

Arna 2003

Sibel Arna, "İki Şehrin Levantenleri", *Hürriyet Pazar*, 13 Temmuz.

Atay 1978

Çınar Atay, *Tarih İçinde İzmir*, İzmir.

Ayda 1974

Adile Ayda, *Etrüskler Türk Mü İdi?*, Ankara, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayını.

Aydın Vilayeti Salnamesi 1312 İzmir, Vilayet Matbaası.

Aydın Vilayeti Salnamesi 1326 İzmir, Vilayet Matbaası.

Aydın Vilayetine Mahsus Salname 1307 İzmir, Matbaa-yı Latin.

Baltazzi 2001

Alex Baltazzi, "İzmir'de Eski İtalyanlar", *La Voce*, Nisan.

- Baltazzi 2002 Alex Baltazzi “Bir İzmirli Arkeolog: Büyük Dedem Demostene Baltazzi”, *İzmir* 5, (Şubat) 340-341.
- Beyru 1992 Rauf Beyru, “Levantenler”, *Üç İzmir*, İstanbul, Yapı Kredi Yayınları.
- Beyru 2000 Rauf Beyru, *19. Yüzyılda İzmir’de Yaşam*, İstanbul, Literatür Yayıncılık.
- Beyru 2005 Rauf Beyru, *19. Yüzyılda İzmir’de Sağlık Sorunları ve Yaşam*, İzmir Büyükşehir Belediyesi Kültür Yayını, İzmir.
- Bonomelli 1895 Geremia Bonomelli, *Un Autunno in Oriente*, Milano, Tipografia Editrice.
- Bora 1995. Siren Bora, *İzmir Yahudileri Tarihi, 1908-1923*, İstanbul, Gözlem Yayını.
- Bosworth 1999 R.J. Bosworth, “İtalya ve Osmanlı İmparatorluğunun Sonu”, *Osmanlı İmparatorluğunun Sonu ve Büyük Güçler*, Editör: Marian Kent, İstanbul, Tarih Vakfı Yurt Yayınları.
- Sami ve Hüsnü 1905 Cevat Sami - Hüseyin Hüsnü, *İzmir 1905*, Yayına Hazırlayan: Erkan Serçe, İzmir 2000.
- Çağını Yakalayan Osmanlı! 1995*
Yayına Hazırlayanlar: Ekmeleddin İhsanoğlu-Mustafa Kaçar, İstanbul.
- Çelebi 2002 Mevlüt Çelebi, *Millî Mücadele Döneminde Türk-İtalyan İlişkileri*, Ankara, Atatürk Araştırma Merkezi Yayını.
- Ege 1976 Şahabettin Ege, “Eski İzmir’den Anılar”, *Demokrat İzmir*, 18 Mart.
- Goffmann 1995 Daniel Goffmann, *İzmir ve Levanten Dünya (1550-1650)*, İstanbul, Tarih Vakfı Yurt Yayınları.
- Gürlek 1992 Harun Gürlek, “İzmir’deki Levantenler”, *Milliyet*, 23-24 Mart.
- Gürsoy 1993 Melih Gürsoy, *Tarihi, Ekonomisi ve İnsanları İle Bizim İzmirimiz*, İstanbul, Metis Yayıncılık.
- Hopital Catholique Saint-Antoine Rapport Annuel 1901*, Symirne, 1902.
- Iacovella 1997 Angelo Iacovella, *il Triangolo e la Mezzaluna, i Giovani Turchi e la Massoneria italiana*, Istituto Italiano di Cultura di İstanbul.
- İzmir Parrochia de SS.Rosario*, 1904-1994 İzmir.
- Karayaman 2005 Mehmet Karayaman, *İzmir’de Sağlık (1920-1938)*, Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yayınlanmamış Doktora Tezi), İzmir.

- Kaygusuz 1955 Bezmi Nusret Kaygusuz, *Bir Roman Gibi*, İzmir.
- Kayın 2000 Emel Kayın, *İzmir Oteller Tarihi*, İzmir Büyükşehir Belediyesi Kültür Yayını.
- Kömürcüoğlu 1995 Çiğdem Kömürcüoğlu, "İzmir'deki Küçük İtalya", *Tempo* 24, (14 Haziran),
- Kurt 1988 Sadık Kurt, *İzmir Körfezinde Ulaşım (1884-1914)*, Dokuz Eylül Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Enstitüsü (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İzmir.
- Kurt 1996 Sadık Kurt, *İzmir'de Kamu Hizmeti Gören Kuruluşlar (1850-1950)*, Dokuz Eylül Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Enstitüsü (Yayınlanmamış Doktora Tezi), İzmir.
- Kütükoğlu 1999 Mübahat S. Kütükoğlu, "İzmir Temettü Sayımları ve Yabancı Tebaa", *Belleten* LXII-238 (Aralık), 755-773.
- Lorenza 1995/1996 Sonia Lorenza, *Emigrazione e presenza italiani a Smirne nell'800*, Università degli Studi di Tomai "La sapienza", Facoltà di Lettere di Filosofia, Tesi di laurea in storia del Risorgimento, anno accademico.
- Lusignano 1979 Livio Missir Reggio Mamachi di Lusignano, "La mia identità di italiano di Smirne, oggi", *il Veltro*, 2-4 Anno, XXIII, (Marzo-Agosto 1979), 445-452.
- Lusignano (ty) Livio Missir Reggio Mamachi di Lusignano, *Appunti Familiari*, Euro Editor.
- Moralı 2002 Bülent Moralı, *Punta'dan Alsancak'a*, İzmir.
- Muslu 1996 Selma Muslu, *1929-40 yılları Arasında İzmir'de Sosyal Hayat*, Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İzmir.
- Özel Alsancak İtalyan İlkokulu Kurum Tarihçesi İzmir.
- Pınar 1997 İlhan Pınar, *Gezginlerin Gözüyle İzmir, XX. Yüzyıl*, İzmir, Akademi Kitabevi.
- Pınar 2001 İlhan Pınar, *Hacılar, Seyyahlar, Misyonerler ve İzmir, Yabancıların Gözüyle Osmanlı Döneminde İzmir, 1608-1918*, İzmir, İzmir Büyükşehir Belediyesi Yayını.
- Rougon 1902 F. Rougon, *Smyrne, Situation Commerciale et Economique*, Paris-Nancy.
- Santini 1969 Florio Santini, *Italiani nel mondo, emigrazione come libertà*, Massarosa, Edizione del Testimone.
- Serçe 1996 Erkan Serçe, *İzmir'de Kitapçılık*, İzmir, Akademi Kitabevi.

İkonomos ve Cevdet 1932

F. Slaais, Bonavantür-İkonomos, Arapzade Cevdet, *İzmir Hakkında Tetkikat*, İzmir.

Smyrnelis 1994

Marie-Carmen Smyrnelis, “Gli italiani a Smirne nei secoli XVIII-XIX”, *Altre Italie*, No:12, (Luglio-Dicembre)

Sperco 1957

Willy Sperco, *Les anciennes familles italiennes de Turquie*, İstanbul.

Şenocak 2003

Bülent Şenocak, *Levant’ın Yıldızı İzmir*, (2. Baskı), İzmir.

Şimşir 1999

Nahide Şimşir, *İzmir’in Sosyal ve Ekonomik Tarihi (1730-1792)*, Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yayınlanmamış Doktora Tezi), İzmir.

Turan 1990

Şerafettin Turan, “II. Mahmud’un Reformlarında İtalyan Etkisi ve Katkısı”, *Sultan II. Mahmud ve Reformları Semineri*, (28-30 Haziran 1989), İstanbul, 113-125.

Turan 2000

Şerafettin Turan, *Türkiye-İtalya İlişkileri I, Selçuklular’dan Bizans’ın Sona Erişine*, Ankara, Kültür Bakanlığı Yayını.

Tutsak 1996

Sadiye Tutsak, *İzmir’de Eğitim ve Eğitimciler (1850-1950)*, Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yayınlanmamış Doktora Tezi), İzmir.

Türkiye’nin Aynası İzmir,

İzmir, İzmir Büyükşehir Belediyesi Yayını..

Ülker 1994

Necmi Ülker, *XVII. Ve XVIII. Yüzyıllarda İzmir Şehri Tarihi I*, Akademi Kitabevi, İzmir.

Varlık 2004

Gülfem Varlık, “Pamuk Almaya Gelmişlerdi, Kalıp Başkan Oldular”, *Milliyet Business Ege*, 7 Mart, 8-9.

Yorulmaz 1988

Şerife Yorulmaz, *19. Yüzyılın İkinci Yarısında, İzmir Basınında Levantenler*, Dokuz Eylül Üniversitesi, Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Enstitüsü (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İzmir, 1988.

IV- Sözlü Kaynaklar

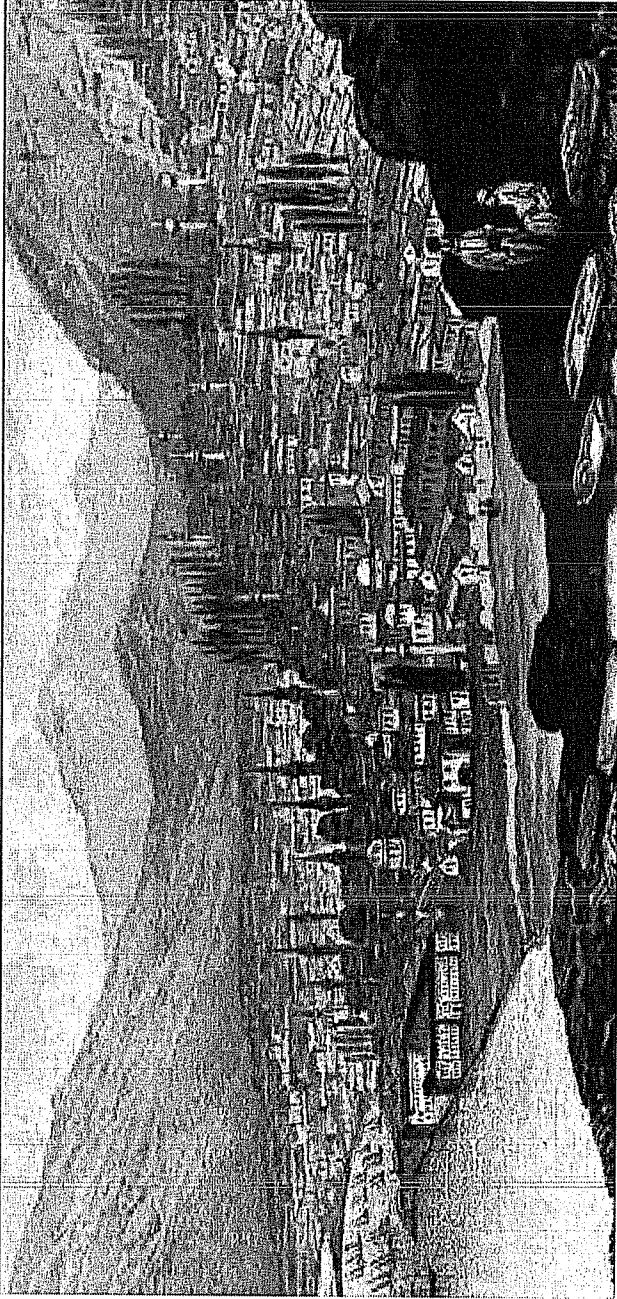
Alex Baltazzi, (8 Mart 2002)

Enrico Vallo (7 Mart 2002)

Felice Cappadonna (13 Mart 2002)

Silvio Sponza (9 Şubat 2002)

Ugo Ingrid Braggiotti (15 Nisan 2002)

İZMİR 1855